

Міністерство освіти і науки України

Національний університет «Києво-Могилянська академія»

Факультет соціальних наук та соціальних технологій

Кафедра політології

Бакалаврська робота

Освітній ступінь – бакалавр

На тему: **«ЗМІНА ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ГЕОСТРАТЕГІЧНОЇ ПАРАДИГМИ
ТА РОЛЬ ВІЙНИ В УКРАЇНІ В ЦЬОМУ ПРОЦЕСІ»**

Виконав: студент 4-го року навчання

Спеціальності

052 Політологія

Марциновський Максим Анатолійович

Керівник Кузьо Тарас,

Доктор наук

Рецензент _____

Бакалаврська робота захищена

З оцінкою _____ A+ _____

Секретар ЕК _____

« 24 » _____ 06 _____ 20__22_р.

Київ – 2022 р.

План

Вступ	с. 3 – 6
1 Пастка російської міфотворчості щодо слабкості колективного Заходу.....	с. 7 – 16
2 Як поставала й на чому тримається Європа.....	с. 18 – 36
2.1 Ціннісний фундамент Європейського Союзу.....	с. 18 – 22
2.2 Геополітизація проекту «об'єднаної Європи».....	с. 22 – 28
2.3 Російська ілюзія європейців.....	с. 28 – 36
3 Зміни та шляхи, відкриті війною в Україні.....	с. 37 – 52
3.1 Реакція ЄС на війну в Україні й актуальні фактори європейської геополітизації.....	с. 37 – 49
3.2 Сценарії подальшого розвитку проекту «об'єднаної Європи»....	с. 49 – 52
Висновки	с. 54 – 58
Список використаної літератури	с. 60 – 70
Анотація	

ВСТУП

24 лютого 2022 року практично в центрі європейського континенту розпочалася найбільша за своїми масштабами та інтенсивністю війна в Європі з часів Другої світової. Повномасштабне вторгнення Збройних Сил російської федерації (ЗС рф) в Україну стало продовженням, новою фазою 8-річної війни на Донбасі, що вивела цей конфлікт на новий рівень за об'ємами окупованих територій, масштабністю руйнувань інфраструктури, економічним і гуманітарним впливом на весь світ, кількістю людських жертв.

Події, які відбуваються сьогодні в Україні, стали найбільшим викликом для геополітичного проекту «об'єднаної Європи», політичним втіленням якого є Європейський Союз (ЄС), за всю історію його існування, оскільки той у початковому вигляді створювався передусім як проект «анти-війни», спрямований на забезпечення стійкого миру на європейському континенті, однак, як ми бачимо, не зміг попередити повномасштабну війну в Україні. Саме тому щоб виправдати себе цей проект може і має змінюватись під нові реалії, що ми сьогодні й спостерігаємо, зокрема в безпрецедентному рівні підтримки України та радикально жорсткій відповіді на російську агресію (попри весь попередній скепсис щодо членства України в ЄС і переважно теплого ставлення до росії). Під «геостратегічною парадигмою» європейців ми розуміємо їхнє самоосмилення як єдиного геополітичного актора, стратегічне бачення ними своєї ролі в сучасному світі та спільного майбутнього.

Спершу ми розглянемо російські міфи щодо «слабкості» колективного Заходу (під цим терміном ми розуміємо держави-члени ЄС і їхніх західноєвропейських сусідів, а також англо-американський світ), зокрема Європи, що були розвінчані фактичною реакцією європейських суспільств і еліт на війну. Щоб зрозуміти причини цього та перспективи реакції на нові регіональні реалії, ми наступним кроком проаналізуємо ціннісні та інституційні підвалини об'єднаної Європи (тут і надалі під «Європою» мається на увазі Європейський Союз), їхній вплив на ті зміни, які завдяки війні відбуваються в Європі сьогодні. Окремо увагу буде

присвячено історії відносин між ЄС і пострадянською росією: президент останньої владімір путін завжди вважав Україну невід’ємної частини своєї імперії та ніколи особливо не намагався цього приховувати, однак цього виявилось недостатньо для превентивної реакції Європи, причини чого потребують детальнішого вивчення. Нарешті, на основі попередньої аналітичної роботи ми виокремимо ключові фактори, які визначають хід еволюції Європи як геополітичного суб’єкта і визначимо потенційні сценарії цієї еволюції в коротко- та середньостроковій перспективі.

Актуальність теми зумовлена тим, що через повномасштабне вторгнення військ російської федерації в Україну 2022 рік стає точкою флуктуації для проекту «об’єднаної Європи», політичним втіленням якого є Європейський Союз. Складні для Європи часи, які, однак, відкривають євроінтеграційному проекту багато нових можливостей, які можуть зробити його міцнішим і стійкішим. Однак щоб спрогнозувати можливі сценарії розвитку Європейського Союзу відповідно до фактору нових можливостей, ми повинні проаналізувати історичний шлях цього розвитку, зокрема в контексті відносин з росією, які багато в чому уможливили вторгнення 24 лютого 2022 року, а також особливості поточних самоосмислення та самопозиціонування європейських суспільств і еліт на глобальній арені. Про свіжість теми говорить і той факт, що жодні системні дослідницькі роботи з неї ще не написані.

Мета дослідження – визначити тенденції геополітизації Європейського Союзу та на їхній основі запропонувати сценарії подальшого розвитку цього процесу під впливом повномасштабної війни в Україні.

Для досягнення мети було поставлено такі **завдання**:

- виокремити набір ілюзій російського керівництва щодо «слабкого Заходу» та фактори, що сприяли формуванню цих ілюзій;

- виділити основні цінності та ідентичності, що сповідують громадяни держав-членів Європейського Союзу, та їхні зміни в часі за останні 20 років;
- окреслити з історичної перспективи розвиток геополітичного компоненту Європейського Союзу, який підготував підґрунтя для нинішніх трансформацій ЄС;
- проаналізувати особливості відносин пострадянської росії та Європейського Союзу, що створили передумови повномасштабного вторгнення ЗС рф в Україну;
- розкрити головні фактори, від яких на сучасному етапі залежить подальша геополітизація Європейського Союзу;
- визначити можливі сценарії майбутнього розвитку геополітичного проекту «об'єднаної Європи» під впливом попередньо розкритих факторів.

Об'єктом дослідження є геостратегічна парадигма Європейського Союзу як геополітичного актора.

Предметом дослідження є вплив східноєвропейського фактору, передусім повномасштабної війни в Україні, на зміну європейської геостратегічної парадигми.

Методологія і методи дослідження. У процесі написання роботи було застосовано нормативно-конструктивістський неоінституціоналізм для дослідження ціннісного та інституційного розвитку Європейського Союзу. Проаналізувати основні аспекти самоосмислення європейськими елітами власного місця на міжнародній арені, а також російські міфи щодо колективного Заходу, нам допоміг факторний дискурс-аналіз.

Джерельною базою дослідження виступають Договори ЄС (Паризький договір, Римський договір, Маастрихтський договір, Лісабонський договір), Хартія основних прав Європейського Союзу; дані соціологічних досліджень Eurobarometer (2002-2021); наукові та публіцистичні матеріали зі сфер

європейських, радянських і східноєвропейських студій; статті авторитетних засобів масової інформації, що засвідчують події та цитати, наведені й проаналізовані в рамках роботи.

Хронологічні межі дослідження: у процесі дослідження ми заглибимося в історію євроінтеграційних процесів з моменту їхнього зародження після Другої світової війни (1950-ті роки), однак більш детально ми розглянемо геополітичні трансформації та зовнішньополітичну політику Євросоюзу в період з 1991 року по 2022 (від закінчення Холодної війни й до наших днів повномасштабної війни в Україні).

Робота складається зі вступу, основної частини, висновку, списку джерел, у якому налічується 82 позиції. Загальний обсяг роботи сягає 60 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ПАСТКА РОСІЙСЬКОЇ МІФОТВОРЧОСТІ ЩОДО СЛАБКОСТІ КОЛЕКТИВНОГО ЗАХОДУ

Одним з факторів, якщо не ключовим, що уможливив російське вторгнення в Україну, стала впевненість вищого керівництва російської федерації у слабкості колективного Заходу. Ця впевненість має під собою практичне історично підґрунтя: дійсно, під час численних попередніх вторгнень росії в сусідні незалежні країни, такі як Молдова, Ічкерія, Грузія та, звісно, Україна, реакція Заходу була вкрай слабкою. Ми можемо сказати, що до 2014 типовою політикою західних держав було закривати очі на такі дії російської влади, і навіть після російського вторгнення в Грузію в 2008 відносини між росією та Заходом було «перезавантажено». За великим рахунком, злочинні дії росіян, що порушували норми міжнародного права, наполегливо ігнорувались [71]. Певні зміни відбулися в 2014, після анексії Криму та початку війни на Донбасі: проти росії вперше було запроваджено санкції, що похитнули російську економіку, а риторика лідерів держав-членів ЄС і НАТО щодо російської влади почала змінюватись у гіршу для росії сторону, однак це не стало радикальним розворотом західного мислення щодо росії, у якій західні лідери з 1990-х років наполегливо намагалися бачити партнера, який відмовився від своєї авторитарної радянської спадщини [46]. Таким чином, навіть після початку російської агресії проти України та захоплення частини української території дії колективного Заходу були зовсім не достатніми для того, щоб дати відсіч путіну, для якого імперські амбіції стояли та стоять вище питань розвитку економіки. Окрім того, попри введені проти російської федерації санкції самі країни ЄС знаходили способи, щоб продовжувати торгівлю з росією, продаючи їй навіть зброю: так, згідно дослідження The Telegraph, з 2014 року 10 держав-членів ЄС продали росії озброєння на суму 350 млн євро, з яких 273 євро припадає на Німеччину та Францію, які є неформальними лідерами ЄС і одними з лідерів колективного Заходу [44].

Очевидно, що саме всі наведені вище факти створили у російської влади уявлення про слабкість Заходу і власну безкарність у разі повномасштабного вторгнення в Україну. Російська пропагандистська машина посилювала це враження багато років «загниваючого Заходу», який перебуває у стагнації, розділений, слабкий і «в рабстві» ЛГБТ, мультикультуралізму та глобалізації [63]. У цю пропагандистську картинку вірила і саме російське керівництво, про що ми можемо судити з його дій. Воєнні експерти припускають, що російська влада розраховувала захопити Київ за 3 дні, а тоді просто поставити Захід (який, звісно, не буде воювати проти росії) перед фактом того, що Україна тепер знову знаходиться під контролем росії, її «повернули в історичну гавань» тощо, відповідно Заходу залишається лише прийняти це як факт і відновлювати, після визнання маріонетковою владою, яку буде встановлено в Україні, усіх російських територіальних претензій, нормальні взаємини з рф, поступово знімаючи санкції та нарощуючи економічно вигідну європейському великому бізнесу торгівлю. Це доводиться і відкладена стаття про початок «нового світового порядку», що вийшла на російському пропагандистському ресурсі «РІА Новості» 26 лютого – за 2 дні після початку повномасштабної війни [27].

Велика ілюзія російської влади щодо слабкості Заходу базується на низці менших ілюзій, у правдивості яких була переконана російська влада. Ми можемо вивести 8 ілюзій путіна, пов'язаних з його недооцінкою колективного Заходу:

1. Захід не оголосить росії жорсткі санкції, близькі до іранського масштабу.
2. Німеччина не заморозить вигідний їй «Північний потік-2».
3. У колективного Заходу не буде політичної волі щоб розпочати політику активного озброєння України, оскільки це призведе до «ескалації».
4. ЄС не зможе трансформуватися в безпекову організацію та організувати підтримку політики озброєння України.
5. Команда Джозефа Байдена, як і команда Барака Обами 2014 року, слабка і не зможе об'єднати трансатлантичну спільноту навколо протистояння спільному ворогу.

6. Німеччина не здатна докорінно змінити свою політику безпеки.
7. Проросійські націоналісти в Європі не змінять свою позицію щодо росії або навіть підтримають її.
8. Широка західна громадськість виявиться роз'єднаною та не зможе об'єднатися навколо протистояння росії та підтримки України.

Усі 8 пунктів виявилися помилковими. Однак щоб скласти повноцінну картину поведінки колективного Заходу в умовах російського вторгнення в Україну, давайте розберемо їх детальніше.

Перш за все, росія помилилася в очікуваннях щодо санкцій. Тут спершу слід сказати, що попри домінуючий у російському публічному полі пропагандистський дискурс про безсенсовність західних санкцій, які нібито лише підштовхують росію до розвитку, вплив навіть тих доволі обмежених санкцій, які було запроваджено в 2014-2015 роках, ми бачимо на тенденціях, присутніх у російській економіці. Так, номінальний ВВП рф скоротився з 2.29 трильйонів доларів у 2013 році до 1.28 трильйонів доларів у 2016, і навіть попри те, що після того відбулося певне зростання, російська економіка так і не відновилася до рівня 2013 попри зростання цін на енергоресурси: у 2020 її ВВП складав 1.48 трильйонів доларів [59]. З усіх факторів вплив санкцій тут є визначальним. Отже, санкції для росії шкідливі та вкрай небажані. Вочевидь, санкції як такі путін очікував, однак точно не передбачав, що ті матимуть такі великі масштаби, які ми зараз спостерігаємо, коли мова йде навіть про можливу відмову Заходу від імпорту російських енергоресурсів. Унаслідок нових санкцій росія стала найбільш підсанкційною країною в світі, обійшовши за цим показником навіть Іран. Однак на відміну від Ірану, який багато років живе під потужними санкціями і призвичаїв свою економіку до таких обмежених умов, російська економіка є більш залежною від зовнішнього світу, у першу чергу від Заходу. Саме тому вона відчує вплив санкцій значно швидше та значно сильніше за Іран, особливо якщо європейцями буде впроваджено ембарго на імпорт російських енергоресурсів [64].

По-друге, Німеччина скасувала «Північний потік-2» [67]. Багато років ми бачили, як попри всі спроби України вплинути на німецьких партнерів так, щоб заблокувати будівництво газового трубопроводу «Північний потік-2», що будувався задля уможливлення поставок газу в Європу в обхід України і таким чином становив пряму загрозу інтересами, зокрема економічним, України, закінчувалися невдачу. Німецькі лобісти газопроводу, які інвестували в його будівництво, і мали першочергово отримати від нього вигоду, разом з колишньою канцлеркою Німеччини Ангелою Меркель уможливили побудову «Північного потоку-2», якого було завершено у вересні 2021 [67]. Це створило підґрунтя для переконань у тому, що й тут економічні інтереси німецького бізнесу переможуть проблеми України за пріоритетністю для німецького уряду й газопровід зможе бути запущеним попри російську агресію. Однак ще до вторгнення, у відповідь на визнання рф так званих «Донецької Народної Республіки» та «Луганської Народної Республіки», канцлер Німеччини Олаф Шольц призупинив процедуру сертифікації «Північного потоку-2». Пізніше, 2 березня, дочірня компанія російського «Газпрому» «Nord Stream 2 AG», відповідальна за запуск трубопроводу, припинила свою діяльність та звільнила всіх співробітників, а 24 березня компанія оголосила про намір подати заяву про банкрутство [69]. Фактично повномасштабна війна в Україні поклала край цьому мега-проекту росії, який мав стати символом економічної могутності цієї держави, а також прикладом використання торгово-економічних зв'язків як засобу підтримки дипломатії та дружніх відносин. Такий розвиток подій після багатьох років робіт і величезних витрат на побудову «Північного потоку-2» точно не входив у плани путіна.

Ще однією ілюзією путіна було переконання в тому, що країни заходу не об'єднуються навколо активного постачання Україні озброєння, що допоможе країні вистояти у війні проти росії. У цілому це не дивно, оскільки до вторгнення серед більшості населення Заходу переважала думка те, що відправка зброї в Україну призведе до непотрібної «ескалації». Свого часу ще Обама накладав вето

на відправку зброї Україні [25]. Однак і цю ілюзію було розвінчано. Станом на середину травня 40 країн беруть участь у постачанні летального озброєння Україні [2], і серед них не лише члени НАТО, а й, наприклад, Японія, яка 9 березня 2022 року вперше в історії почала постачати зброю Україні [40]. Окрім того, ЄС вперше в своїй історії почав оплачувати своїм членам відправку зброї Україні [17, 26]. Частина зброї Україна отримує фактично безкоштовно, як допомогу, придбану за кошти країн-партнерів, а частину купує за власні кошти. Головний постачальник озброєння Україні, Сполучені Штати Америки, 9 травня розпочав дію Закону про ленд-ліз для оборони демократії Україною, подібного до ленд-лізу з підтримки союзників у боротьбі з нацистською Німеччиною під час Другої світової війни, що значно спростить процес постачання зброї Україні. Таким чином, Захід неочікувано для росії продемонстрував жорстку та рішучу лінію з озброєння України, безпрецедентну для російсько-українського конфлікту, адже до вторгнення окремі західні лідери відмовлялися від таких поставок, побоюючись «ескалації конфлікту». Франція та Німеччина надсилали зброю повільно і в невеликій кількості. Канада також мало надіслала, незважаючи на велику українську діаспору в країні.

Четвертим пунктом є недооцінка готовності Європейський Союз формувати власну безпекову політику, зокрема підтримувати постачання Україні озброєння. Дійсно: до 27 лютого 2022 року ЄС ніколи не фінансував закупівлю зброї для країни, яка знаходиться в стані війни. Однак напад на демократичну європейську країну великих сил держави, яка таким чином розпочала першу з Другої світової війни повномасштабну війну в Європі, докорінно змінив ситуацію. Високий представник Європейського Союзу з питань закордонних справ і політики безпеки Жозеп Боррель заявив: «Інше табу знято, табу щодо того, що ЄС не надає зброю під час війни. Так, ми це робимо. Ця війна вимагає нашої участі для того, щоб підтримати українську армію. Ми живемо в безпрецедентний час» [26]. Саме 27 лютого стало тим історичним днем, коли було ухвалено відповідне рішення. Загалом станом на середину травня військова підтримка Євросоюзом

України складає 2 мільярди євро, і ця сума зростатиме. Це кошти, які ЄС через Європейський фонд миру витрачає на закупівлю для України передусім летального озброєння, а також палива, захисного й медичного обладнання [12].

Ще одна помилка російського керівництва стосувалася недооцінки Президента США та його команди, їхньої здатності діяти рішуче та об'єднати навколо протистояння спільному ворогу євроатлантичну спільноту. Зараз ми спостерігаємо таку єдність колективного Заходу в протистоянні єдиному ворогу, якої не було, напевно, ніколи (адже навіть у часи Другої світової війни Захід був поділений на табори, а не єдиним). За кількома винятками, усі країни колективного Заходу впроваджують санкції проти росії (це робить навіть нейтральна Швейцарія [76]), надають Україні допомогу коштами та зброєю. Фактично ми бачимо, як Захід став справді «колективним», і провідну роль у цьому відіграє саме США, як ключовий член Організації Північноатлантичного договору. Протягом останніх десятиліть у самих країн-членах НАТО, особливо в Німеччині та Франції, активно зростав скептицизм щодо цієї структури. На початку 2022 суспільне ставлення до Альянсу в багатьох з них було гіршим, аніж у України та Швеції, які членами НАТО не є [56]. Скептичне ставлення було пов'язане передусім з нерозумінням ролі НАТО в пост-радянських реаліях, адже головний геополітичний опонент Альянсу, заради протистояння якому його було створено, припинив своє існування понад 30 років тому, а в Російській Федерації весь цей час наполегливо намагалися бачити друга або як мінімум партнера. Однак в умовах повномасштабного вторгнення росії в Україну ця безпекова структура знову продемонструвала свою потрібність, адже питання колективної безпеки Заходу, яку вона забезпечує, вийшла на перший план порядку денного. Таким чином, навіть раніше нейтральні Швеція та Фінляндія в травні 2022 подали заявки на вступ до НАТО [37]. Знову-таки, важливу роль у цьому всьому відіграв Білий Дім. Адміністрація Байдена, яку російська пропаганда досі активно висміювала та принижувала, створюючи переконання, що Байден старий і слабкий, а тому немічний, і оточений схожими людьми, виявилася

сильною та рішучою, як у допомозі Україні, так і в консолідації союзників, чого російська влада не очікувала.

Ще одна недооцінка росією такого неформального лідера ЄС, як Федеративна Республіка Німеччина, стосується віри в нездатність ФРН змінити свою політику безпеки. Попри те, що Німеччина дійсно виглядає найбільш інертною та пасивною в цьому питанні серед ключових західних держав (США, Велика Британія, Франція), і питання озброєння України завжди було для неї неприємним, ми бачимо, що й тут відбуваються зміни. Багато в чому це пов'язано з давнім просуванням Соціал-демократичною партією Німеччини «Ostpolitik» і «Putinversteh» («Розуміння путіна»). Проте після початку вторгнення Німеччина вперше почала постачати в Україну летальну зброю, а 28 квітня Бундестаг узагалі схвалив надання Україні важкого озброєння [3, 23]. Хоч і повільно, але політика Німеччини щодо безпеки на європейському континенті, яку зараз захищає Україна, поступово змінюється. Змінюється на протиположний очікуванням путіна, який не лише зневажав колективний Захід, а й вважав особисто Олафа Шольфа слабким лідером. Ще одна ілюзія розвінчалася.

Також путін переоцінив недооцінив європейських правих популістів, яких багато років «вирощував» коштом росії, щоб поляризувати західні суспільства. Вочевидь, він очікував, що вони навіть якщо й не продовжать активно підтримувати російську політику, то хоча б не виступлять проти росії. Тут він помилився: ми бачимо, що, наприклад, в Італії Ліга Півночі та Рух 5 зірок (члени правлячої коаліції) підтримують відправку зброї в Україну й санкції проти росії, а французька права популістка Марін Ле Пен, яка раніше була відвертим симпатиком путіна, відцуралася від нього та почала виправдовуватися за позичені у росії в 2017 кошти [8, 13]. У окремих політичних силах, як, наприклад, німецька партія «Альтернатива для Німеччини», почалися внутрішні розколи навколо питання ставлення до росії [30, 36]. Таким чином, своїми діями рф неабияк нашкодила вирощеним нею ж європейським правим популістам, дискредитуючи та розділяючи їх, і не отримала від них очікуваної підтримки, а

радикальний поворот окремих правих політичних сил у напрямку підтримки України беззаперечно став для російської влади сюрпризом. Націоналісти-популісти в багатьох країнах, як от Італія, були змушені відмовитися від своїх пропутінських позицій.

Нарешті, останньою несподіванкою для росії стала впевнена підтримка України західних суспільств у всіх країнах колективного Заходу. Численні соціопитування, що проводилися в країнах ЄС і США після початку війни, показали, що більшість населення усіх цих країн (винятком тут знову може бути Угорщина) підтримують впровадження санкцій проти росії, постачання Україні озброєння, відмову від російських енергоресурсів та навіть членство України в ЄС, ставлення до якого також раніше було переважно скептичним у Європі [55]. Цей красномовний рівень підтримки детальніше наведений у останньому розділі. Для багатьох європейців вторгнення росії стало «холодним душем», який повернув їх з ілюзій про мирну ліберальну Європу, у якій нова велика війна для Другої світової не є можливою, до реальності, у якій не без допомоги цих же європейців виросла нова загроза для всього західного світу. Війна в Україні запустила процес з переосмислення мешканцями Заходу картини світу та власних цивілізаційних пріоритетів, що є однією з ключових речей для нашої роботи і буде більш детально обговорюватися далі. Помилка путіна тут полягала в тому, що він не вважав західні суспільства, нібито поділені та поляризовані на ґрунті внутрішніх конфліктів (економічних, культурних, расових тощо), здатним об'єднатися в єдиному пориві підтримки України. Проте навіть у доволі поляризованих суспільствах вийшло ж так, що і еліти, і широка громадськість солідарні з українцями. Взяти, до прикладу, США, де активну підтримку Україні демонструють і демократи, і республіканці.

Таким чином, росія недооцінила Захід як єдину геополітичну силу. На противагу роз'єднаному та слабкому Заходу вона побачила, що після початку російського вторгнення Захід об'єднався, став справді «колективним», попри всі суперечки, які існували (а деякі й продовжують існувати) між його країнами, а

також попри поширене до вторгнення доволі скептичне ставлення до НАТО [56, 62]. Ми можемо сказати, що підґрунтя для російських переконань на певному поверхневому рівні дійсно існувало, однак при здійсненні глибшого аналізу вона могла б очікувати, що західна реакція може бути жорсткішою.

На мою думку, причина недалекоглядності російського режиму, який не здійснив достатнього вивчення особливостей західних суспільств і політиків, криється в самій сутності цього режиму. Режим владіміра путіна є неопатримоніальним за характером панування: переможна коаліція (правляча група, що має ключовий вплив на державні органи) являє собою лише мережу клієнтів, які служать диктатору в обмін на ресурси, роздавання яких регулюється винятково самим диктатором [9, 81]. Процес відбору селекторату контролюється одноосібним правителем, і за потреби та бажання він може змінювати конфігурації осіб, що перебувають при впливових посадах, так, як вважає за доцільне, вільно перерозподіляючи між ними ресурси. Саме тому оточення путіна фактично не є актором ухвалення важливих політичних рішень у росії і є повністю політично та економічно залежним від диктатора. З цієї ж причини західні політики помиляються, сподіваючись, що санкції, націлені проти російських олігархів, змусять їх повстати проти путіна: через відсутність реального політичного впливу їхні шанси на успіх у такому повстанні були б мінімальними, якщо не нульовими, але переставши демонструвати лояльність своєму неопатримоніальному володарю, російські олігархи втратять не лише свої закордонні статки, а взагалі всі економічні ресурси, якими володіють (приклад – доля російського олігарха Олега Тінькова [6]), тому для них доцільніше триматися диктатора, хоч би якими сильними були західні санкції. Однак для нас тут є важливим таке явище, характерне для неопатримоніальних режимів, як «туман диктатора». Сутність явища полягає в тому, що оскільки доля селекторату знаходиться цілком у руках диктатора, його представники ставлять собі за мету якнайбільше вислужитися перед ним, потішити його впевненість у своїй непереможності та порадувати переможними звістками, аби отримати від

задоволеного володаря більше ресурсів (або не втратити вже наявні). Це призводить до того, що оточення неопатримоніального диктатора часто доносить до нього дуже викривлену (у позитивному для нього напрямку) інформацію, замість того, щоб ознайомлювати правителя з реальним станом справ. Таким чином правитель перебуває в своєрідному оманливому інформаційну вакуумі [74]. Також у нашій ситуації його так звані спецслужби збирали в Україні «розвіддані» від політтехнологів, таких як Погребинський, близький помічник Віктора Медведчука, які говорять росії те, що там хочуть почути: нібито українці з нетерпінням чекають свого визволення від «нацистів», хоча соціологічні опитування показують, що насправді лише 2% українців вважають, що росія вторглася, щоб захистити російськомовних [38].

На нашу думку, увесь час з 2014 року оточення путіна послідовно нарощувало в ньому переконаність у слабкості Заходу й силі та непереможності російської армії, оскільки це було в інтересах представників цього оточення (силовиків, які трималися за свої посади та хотіли отримати більше фінансування), а також у тому, що росія без значної шкоди для себе може бути економічно незалежною від Заходу, тоді як Захід не здатен обійтися без російських енергоносіїв, що також відповідало інтересам оточення путіна (чиновників, силовиків і олігархів). Зараз же, коли стало зрозуміло, як усе є насправді, і приховувати від путіна реальні дані стало значно складніше, ми спостерігаємо чистки російських еліт і пряме втручання самого диктатора в управління воєнними діями російських військ в Україні. Однак свій вагомий вплив на формування наведених нами в цьому розділі ілюзій щодо колективного Заходу, у тому числі і Європи, у путіна «туман диктатора» мав.

Звісно, як уже було згадано, до повномасштабної війни в Україні призвели й ті ілюзії, які мали щодо росії представники політичної, економічної й академічної еліти країн колективного Заходу. Політолог Тарас Кузьо відзначає той факт, що навіть після анексії Криму та початку війни на Донбасі західні науковці та політики продовжували дивитися на стан справ, який мав місце на

так званому «пострадянському простору», з перспективи, створеної росіянами [65]. Зокрема в західній історіографії історія України розглядалася як частина історії росії, Крим визнавався «історично російським» (навіть якщо його анексія не визнавалася), війна на Донбасі багатьма істориками визначалася як «громадянська війни» з незначним втручанням росії, а рівень впливу російського націоналізму (імперіалізму) у сучасній росії істотно недооцінювався. Нам не варто ідеалізувати Захід та його допомогу, адже й зараз ми бачимо, що навіть можновладці окремих європейських країн (передусім мова йде про Німеччину, Австрію, Нідерланди та Угорщину) продовжують наполегливо чинити опір впровадженню нових санкцій проти росії, поставкам західної зброї до України та прискореній євроінтеграції України [70]. Кожна новина про те, що, наприклад, голова МЗС Австрії «пропонує Україні обрати інший шлях, аніж повне членство в ЄС», сколихує й без того напружене комбатантське українське суспільство та викликає хвилю критики західних політиків [34]. Тим не менше, в очікуванні росії західні держави не мали б відреагувати на її дії навіть настільки сильно, наскільки це відбулося. Це стосується в тому числі і європейських держав, попри всі їхні відмінності.

Причини того, чому Європа, неочікувано для російського політичного керівництва, в цілому єдиним фронтом виступила на підтримку України, детальніше розглянемо в другому розділі.

РОЗДІЛ 2. ЯК ПОСТАВАЛА Й НА ЧОМУ ТРИМАЄТЬСЯ ЄВРОПА

2.1. Ціннісний фундамент Європейського Союзу

Проект «об'єднаної Європи», втіленням якого є Європейський Союз, ніколи не був суто економічним. У декларації Шумана 1950 року, яка лягла в основу Паризького договору (Договору про заснування Європейської спільноти з вугілля та сталі) 1951, від якого Європейський Союз веде свій початок, зазначається: «Європа не буде створена відразу або за єдиним планом. Вона буде побудована через конкретні досягнення, які спочатку створять фактичну солідарність. Зближення народів Європи вимагає ліквідації вікової опозиції Франції та Німеччини. Будь-які дії повинні в першу чергу стосуватися цих двох країн» [72]. Першою та основоположною метою ідеологів об'єднання історично розрізнених країн Європи, які протягом усієї європейської історії до кінця Другої світової війни перебували один з одним у стані майже постійної конфронтації, було забезпечення стійкого миру на європейському континенті. Саме мир став основоположною цінністю організацій-попередниць Європейського Союзу.

Існували різні ідеї щодо того, як можна об'єднати Європу (точніше, на той час ту її частинку, яка не опинилася під фактичним контролем СРСР), щоб забезпечити стійкий мир. Вибір батьків-засновників Євросоюзу в Паризькому та подальших договорах про утворення, що стали попередниками ЄС, впав на економічні інструменти: інтеграції національних економік держав-членів і поступове створення їхнього єдиного внутрішнього ринку. Задум був у тому, щоб вирішити всі економічні суперечки між країнами-учасниками спільного утворення (які існували, наприклад, між Німеччиною та Францією щодо саарського вугілля, важливого для промисловості обох цих країн), сприяти спільному економічному розвитку регіону, а також зробити економіки країн-учасниць настільки взаємопов'язаними, що воєнний конфлікт між ними став би не лише не вигідним, а взагалі неможливим, оскільки означав би швидке економічне знищення агресора [46].

Таким чином, попри економічне підґрунтя Євросоюзу, з яким він, згідно даних Eurobarometer, найбільше асоціюється навіть для самих громадян держав-членів (мова йде про вільний рух людей, товарів і послуг), ЄС від самого початку мав ціннісну основу. З плином інтеграції вона тільки посилювалася, і вже в Лісабонській угоді 2009 року було закріплено офіційний перелік 6 цінностей Європейського Союзу, які мають визнавати всі держави-члени: повага до людської гідності, повага до прав людини, свобода, демократія, рівність і верховенство права [46]. Частину з них сформульовано доволі абстрактно, адже в те ж поняття «свободи» можна вкласти і вкладаються різні значення: наприклад, є негативне («свобода від») та позитивне («свобода для») трактування свободи. Вочевидь, усі ці цінності розглядаються саме в неоліберальній парадигмі (свобода від гніту держави, рівність можливостей, права першого покоління тощо), адже й сам Європейський Союз стоїть передусім на ґрунті постульованих неолібералами ідей вільного ринку, не втручаючись у соціальну сферу держав-членів, яка залишається повністю в їхній автономії (через що ми можемо бачити в рамках ЄС і його спільного ринку як Угорщину, де сьогодні відбувається націоналістично-консервативний відкат у минуле, так і Нідерландами, де населенням широко сповідуються цінності соціально-культурного захисту меншин).

64% населення країн Європейського Союзу демонструють високий рівень згоди з наведеними цінностями ЄС, ще 22% – середньо-високу згоду. Ось більш детальні дані, які ми дізналися з останнього опитування Eurobarometer про цінності та ідентичності європейців, проведеного у жовтні-листопаді 2020 року [79]:

- 82% громадян ЄС підтримують рівне ставлення до всіх громадян перед законом і право на справедливий і незалежний суді;
- 82% громадян ЄС погоджуються, що судді мають бути незалежними та вільними від впливу інших;

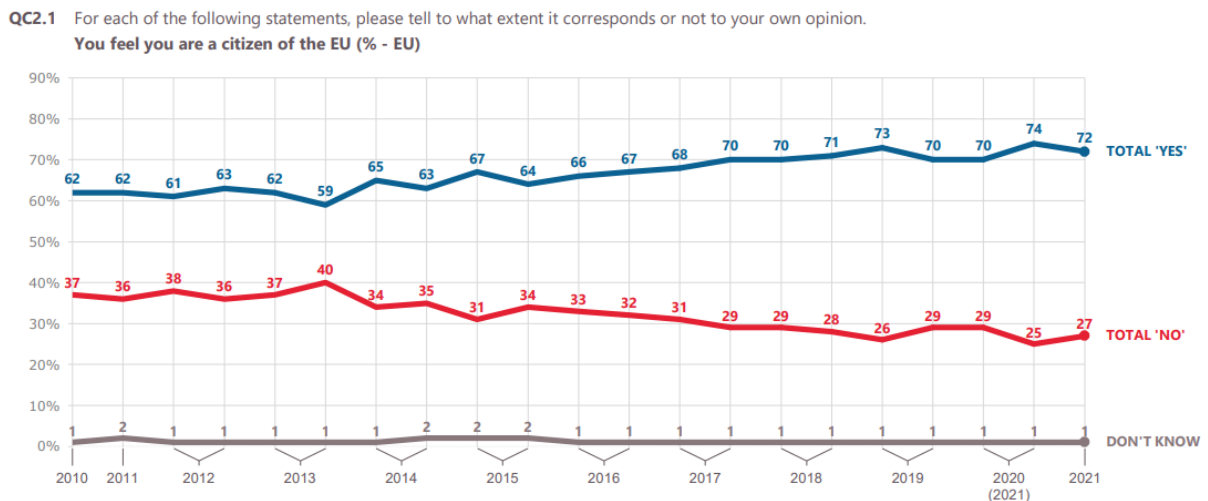
- 79% громадян ЄС, погоджуються, що не повинно бути дискримінації за жодною ознакою;
- 79% громадян ЄС погоджуються, що особистий вибір, спосіб життя та сімейне життя кожного громадянина слід поважати;
- 79% громадян ЄС погоджуються, що рівність між жінками та чоловіками має бути активно забезпечена у всіх сферах;
- 81% громадян ЄС погоджуються, що кожен повинен мати право на свободу думки, вираження поглядів і релігії;
- 77% громадян ЄС погоджуються, що кожен громадянин ЄС має право на свободу мирних зібрань, організації та демонстрацій;
- 76% респондентів серед громадян ЄС погоджуються, що національні уряди мають підтримувати найбільш уразливих громадян;
- 74% громадян ЄС підтримують право громадян ЄС вільно пересуватися та працювати через національні кордони всередині ЄС;
- 66% громадян ЄС підтримують надання притулку тим, кого переслідують через расу, релігію, національність, соціальну приналежність чи політичні переконання.

Усі наведені нами твердження, сформульовані на основі цінностей ЄС, користуються однозначною підтримкою більшості населення в усіх країнах-членах ЄС, попри те, що рівень цієї підтримки з різних питань відрізняється поміж країнами. Єдиним спірним питанням для європейців є питання смертної кари: 57% громадян ЄС виступають проти смертної кари, однак у 10 країнах-членах цей рівень складає менше половини населення, а в Чехії та Литві кількість прихильників смертної кари взагалі на кілька відсотків перевищує кількість її противників [79].

Довершити наш аналіз останніх результатів опитування можна тим фактом, що 72% громадян Євросоюзу почувають себе громадянами ЄС [52]. Це вкрай високий показник, хоч європейська ідентичність і залишається стабільно значно нижчою за пріоритетністю за національну (73% проти 56%). Якщо подивитись

на зміни цього показника в часі (порівняно з результатами опитуваннями Eurobarometer за попередні роки), ми побачимо, що цей показник є одним з найвищих за всю історію досліджень. При чому найбільше приналежними до ЄС себе відчують особи віком від 15 до 24 років, тобто молодь (78%). Для порівняння в історичній перспективі, у 2002 році (коли опитування на цю тему вперше проводилося в масштабах усього ЄС) 45% населення Євросоюзу відчувало свою приналежність до ЄС, у 2010 – уже 62%, 2015 – 67%. Найвищим за всю історію досліджень був показник 2020 року (74%). Посиленню європейської ідентичності не завадили навіть правопопулістські євроскептичні віяння останнього десятиліття, спровоковані міграційними та економічними негараздами (Зображення 2.1) [52].

Зображення 2.1. Графік еволюції європейської ідентичності громадян ЄС у період 2010-2021 рр. [52]

Тенденції зі зростання почуття причетності до ЄС і поділяння спільних цінностей говорять про те, що в Євросоюзі, попри всі відмінності, наявні на національному та регіональному рівнях (звісно, Європа – вкрай різноманітний континент культурно), все ж таки існують сильні почуття солідарності та єдності поміж громадянами ЄС. Той факт, що навіть євроскептична хвиля 2010-х не змогла радикально сколихнути цих почуттів, свідчить про те, що вони закладені в найстабільнішу суспільну сферу, яка незалежно від настроїв суспільства в

певний конкретний період здатна змінюватись лише зі зміною багатьох поколінь в умовах соціально-економічних перетворень, що впливають на формування нових поколінь, таким чином корегуючи старий габітус суспільства. Мова йде про цінності. Цінностями, які сповідуються на високому рівні всіма європейськими суспільствами, є неоліберальні цінності свободи, демократії, прав людини тощо. На основі цього можна було спрогнозувати, що, якщо такі матерії справді є цінностями для європейців, вони візьмуть за їхній захист у іншій європейській країні, яка піддалася нападу, навіть якщо ця країна не є членом ЄС. Європейці виявилися неготовими до радикальних ані в 2008, після нападу на Грузію, ані, уже меншою мірою, у 2014, після першого нападу РФ на Україну, однак зараз ми спостерігаємо зовсім не ту реакцію Заходу, якою вона була раніше, навіть попри те, що лідери окремих європейських держав все ще частково зберігають свою нерішучість або навіть проросійські симпатії. Однак росія не приділила уваги якісним аналізу й оцінці цінностей і настроїв у ЄС та тенденцій з їхнього зростання в часі.

Ми можемо стверджувати, що саме ця ціннісна основа уможливила довгострокову геополітизацію Євросоюзу. Спільні цінності є значно стабільнішою та міцнішою політичною матерією для побудови спільноти, аніж мінливі інтереси. Саме вони завжди споріднювали європейські суспільства. Однак що зумовило формування політичної надбудови над спільним ціннісним і економічним простором? Якими були чинники геополітизації Євросоюзу? Розгляньмо це в наступному підрозділі.

2.2. Геополітизація проекту «об'єднаної Європи»

Шлях власного самоослення Європою та її становлення як серйозного суб'єкта геополітики можна поділити на такі етапи:

1951-1970 – постколоніальне прозріння. У цей час європейські спільноти мали суто економічний характер, жодних зовнішньополітичних механізмів у рамках них не існувало. Разом з тим, до ключових європейських геополітичних

гравців поступово приходило усвідомлення того, що в новому, постколоніальному біполярному світі, вони не зможуть ефективно просувати свої глобальні й навіть регіональні інтереси поокремо.

1970-1992 – початок побудови спільної зовнішньої політики. Кризи та глобальні зміни, що відбулися в 1970-х – 1980-х роках, а також конфлікти європейських держав із США призвели до остаточного усвідомлення необхідності консолідованої європейської відповіді на виклики сучасності. Початок цьому було закладено Європейською політикою співпраці (1970, формалізовано в 1986) і «Декларацією про європейську ідентичність» (1973). Однак у той період зовнішньополітична діяльність держав-членів була спрямована радше на злагодження протиріч, аніж на формування спільної позиції всіх членів [57].

1992-н.ч. – геополітизація Європи. Маастрихтський договір 1992 став найбільшою реформою ЄС в історії організації, і в рамках нього було Спільну зовнішню та безпекову політику, яка здобула свій подальший розвиток у напрямку наднаціональної інституціоналізації та консолідації все більшого рівня повноважень. Окрім того, Амстердамським договором 1997 було створено Європейську політику безпеки та оборони, завдяки чому ЄС вперше постав як безпековий актор [61]. Конфлікти в Європі (війни на Балканах та російська агресія проти сусідів), розширення ЄС унаслідок включення до організації колишні держави Соцтабору з антиросійськими настроями – усі ці фактори сприяли інтенсивній геополітизації Євросоюзу, внаслідок чого ЄС (і як організація, і як окремі держави-члени) на сьогодні є одним з головних стовпів підтримки України у війні з росією на Заході. Разом з тим, Євросоюзу ще є куди розвиватися, про що ми поговоримо.

Давайте розглянемо цю еволюцію детальніше. Після Другої світової війни картина світу, яка існувала століттями, почала швидко змінюватися. Дедалі більше колоній європейських імперій здобували незалежність. Протягом певного періоду європейці намагалися продовжувати втручатися у внутрішні справи

формально незалежних країн, які раніше були їхніми колоніями, однак успіхи були. Гучним сигналом про зміну епох і кінець європейського інтервенціоналізму стала невдача Британії та Франції у вторгненні в Єгипет під час Суецької кризи 1956 року. Проти вторгнення виступили і США, і СРСР. Обидві наддержави навіть вдавалися до погроз у сторону агресорів. Під їхнім тиском британці та французи були вимушені припинити операцію та вивести інтервенціоністські війська з Єгипту. Шокуюча невдача, причиною якої стала не військова поразка, а роль нових «сильних світу цього», а також інтенсивний процес деколонізації (до 1970 року більшість європейських колоній здобули незалежність) підштовхували європейців до переосмислення своїх можливостей і своєї ролі в новому світовому порядку [66]. Ставало зрозуміло, що поокремо боротися за свої інтереси на рівні з двома наддержавами, США і СРСР, європейці не зможуть. Натомість існувала альтернатива, яка полягала в об'єднанні зусиль із захисту інтересів держав Західної Європи на рівні Європейської економічної спільноти (ЄЕС). Це означало потребу в тіснішій інтеграції, проти якої виступала низка європейських держав, зокрема Франція де Голля, яка підтримувала ідею «Європи держав» і не бажала йти на поступки суверенітетом, однак поступово ставало зрозуміліше, що такі поступки є необхідністю, оскільки лише в європейській єдності окремі держави Європи можуть боротися за свій глобальний вплив у нових постколоніальних реаліях. На рівні ЄЕС можна було знайти не лише економічну підтримку таким діям, а й необхідні політичні інструменти зовнішньої та безпекової політики [61].

Тим не менше, до 1970-х років ЄЕС залишався суто економічною організацією. Спроба утворити Європейську оборонну спільноту, яка передбачала наявність спільних збройних сил, у 1952-1954 провалилася, і ідея оборонної співпраці на європейському рівні втратило актуальність на десятиліття. Що стосується спільної зовнішньої політики ЄЕС, спробам її формування увесь час чинили спротив Франція та Нідерланди [61].

Справжні зміни в цьому питанні почали відбуватися в 1970-х, десятилітті, сповненому численних кризових ситуацій: арабо-ізраїльські війни (Війна на виснаження 1969-1970, Війна Судного дня 1973, ізраїльське вторгнення в Ліван 1978), нафтова криза 1973, Війна у В'єтнамі 1964-1975, Родезійська війна 1964-1979, Ісламська революція в Ірані 1979 і криза заручників, радянське вторгнення в Афганістан 1979, Фолклендська війна 1982 та інші. Усі ці події зближували європейців і підкреслювали необхідність спільної європейської відповіді. На фоні всіх цих подій, у 1960-х – 1970-х роках почали погіршуватися відносини країн ЄЕС зі Сполученими Штатами Америки: американці розглядали ЄЕС як свого економічного конкурента й звинувачували європейців у дефіциті, який Сполучені Штати відчували в своєму платіжному балансі. Найбільше загострення сталося на фоні економічної кризи 1973 року, який держсекретар Генрі Кіссінджер назвав «роком Європи». Американці просували думку, що Сполучені Штати мають глобальні обов'язки та інтереси, тоді як інтереси Європи були і можуть бути лише регіональними. Окрім того, не вдавалося знайти спільну мову з близькосхідних питань (європейці підтримували Палестину, а США – Ізраїль), а також американці здійснювали тиск на європейських партнерів по НАТО з питання їхніх внесків у Альянс, де ключову роль займали саме Штати. Усе це підштовхувало європейців до більшої геополітичної суб'єктності. У відповідь на американські звинувачення дев'ять держав-членів ЄЕС 14 грудня 1973 року ухвалили «Декларацію про європейську ідентичність». Мета декларації була в тому, щоб краще визначити відповідальність ЄЕС перед рештою світу та місце, яке вони посідали у глобальних справах. Держави-члени ЄЕС стверджували: «Європейське об'єднання не спрямоване проти когось і не натхнене прагненням до влади. Навпаки, Дев'ятка впевнена, що їхній союз принесе користь всьому міжнародному співтовариству... Дев'ятка має намір відігравати активну роль у світових справах і таким чином робити свій внесок... забезпечити, щоб міжнародні відносини мали більш справедливу основу... Для досягнення цих цілей Дев'ятка повинна поступово визначати спільні позиції у сфері зовнішньої політики» [61]. Це був перший документ такого ґатунку.

Однак ще 3 роки до того, у 1970, було ухвалено Європейська політика співпраці (ЄПС), чиєю метою було узгодження зовнішньої політики держав-членів ЄЕС шляхом регулярних зустрічей їхніх представників. ЄПС не передбачав створення наднаціональних інститутів, які б формували зовнішню політику ЄЕС як єдиного цілого та говорили від імені всієї організації. Натомість це була міжурядова співпраця, покликана радше згладитися існуючі зовнішньополітичні протиріччя між державами-членами, що було необхідно для формування в подальшому спільної ЗП ЄЕС. Цей засіб став доповненням до спільного внутрішнього ринку, формування якого ставилося в ЄЕС за пріоритет, його надбудовою. Тим не менше, ЄПС став першим зовнішньополітичним механізмом на рівні ЄЕС, і саме в цьому його революційність. ЄПС було формалізовано Єдиним європейським актом 1986 року [57].

Справді важливі зміни, які підштовхували членів ЄЕС до тіснішої інтеграції в питаннях зовнішньої політики та безпеки, відбулися в 1980-х: приєднання Іспанії та Португалії (відкриття латиноамериканського напрямку ЗП), кінець Холодної війни, падіння Соцтабору та поява в Європі численних нових капіталістичних демократичних держав, об'єднання Німеччини, врешті-решт, розвал у 1991 році СРСР. Новий відкритий простір, який раніше був сферою впливу Радянського Союзу, почав активно інтегруватися в європейські спільноти та вимагав серйозного реформування багатьох напрямків європейської інтеграції, у тому числі й зовнішньополітичного та безпекового. Ще однією вимогою часу, яка схилила європейців до цього, була потреба в консолідованій реакції на війни в Югославії. Таким чином, необхідною реформою ЄЕС став Маастрихтський договір 1992 року, або Договір про Європейський Союз, яким передбачалося створення Спільної зовнішньої та безпекової політики (СЗБП). СЗБП все ще залишався міжурядовою, а не наднаціональною політикою, однак представляла собою розширення та доповнення ЄНП. Наприклад, у рамках нього було розписано конкретні інструменти формування спільної зовнішньої політики всіх держав-членів ЄС: «спільні дії», «спільні позиції» та «спільні стратегії» [61].

Надалі початково неефективний (як показав досвід югославський війн) СЗБП отримав розвиток: Амстердамським договором 1997 було створено посаду Високого представника Європейського Союзу з питань закордонних справ і політики безпеки, який здійснює спільну зовнішню та безпекову політику Євросоюзу. Офіс Високого представника стала першою наднаціональною зовнішньополітичною інституцією ЄС. Окрім того, СЗБП отримав власний бюджет у складі загального бюджету ЄС [61].

У той же час, створення в 1999 Європейської політики безпеки та оборони (ЄПБО) стало безпрецедентним явищем, зробивши з ЄС безпекового актора. ЄПБО не передбачало створення європейської армії, однак передбачало тісну координацію безпекової та оборонної політик з метою спільного захисту ЄС від екзогенних загроз [61].

Після Лісабонської угоди 2009, яка ще більше консолідувала ЄС ліквідувавши систему «трьох стовпів», Високий представник отримав у своє управління Європейську службу зовнішніх справ, а також повноваження ліквідованої посади єврокомісара з питань зовнішньої політики та політики сусідства [46]. Наразі це була остання серйозна інституційна зміна в спільній європейській зовнішній і безпековій політиці. Разом з тим, ще однією важливою інновацією Лісабонської угоди стала Стаття 42.6, на яку пізніше посилалася Франція після терористичної атаки на Париж у 2015 році (на противагу тому, як США використали Статтю 5 НАТО після теракту 9 вересня 2001). Ця стаття хоч і не є повноцінною альтернативою Статті 5 НАТО, але закликає до солідарності та дозволяє формувати безпекові коаліції для відповіді на конкретні виклики [46].

Таким чином, ми помічаємо, як разом зі зміною світу та геополітичної ситуації в Європи, а також посиленням наднаціональних інституцій ЄС (зокрема і Європарламенту, хоча наразі він все ще не може ухвалювати імперативні зовнішньополітичні рішення), відбувалося становлення об'єднаної Європи, представленої Євросоюзом, як єдиного геополітичного гравця на міжнародній арені. Звісно, поки що рано чітко називати ЄС геополітичним утворенням. Зараз

Євросоюз витрачає на зовнішню політику та безпеку разом 11% власного бюджету, що є дуже низьким показником. З них 9.9% іде на програму «глобальної Європи», тобто власне на нарощування впливу на зовнішньому рівні, і лише 1.1% на оборону та безпеку [48]. Є тенденція до зростання цієї статті витрат: витрати на ці програми поступово зростають, і з 2014 року виросли сильніше, аніж на всі інші статті витрат ЄС (у відсотковому відношенні) [49]. Але організація, що прагне стати політично впливовою в усьому світі, повинна приділяти цьому більше уваги й виділяти більше ресурсів. Навряд чи можна казати про відповідність такого низького відсотку тим зовнішньополітичним амбіціям ЄС, про які дуже багато говорять представники нинішнього складу Єврокомісії (ЕК), Президент Єврокомісії Урсула фон дер Ляєн, що назвала свою ЕК «геополітичною», і Високий представник ЄС з питань закордонних справ і політики безпеки Жозеп Боррель (зокрема в контексті африканському напрямку зовнішньої політики, про який багато йшлося в їхніх заявах до повномасштабної війни РФ проти України) [5, 80, 41, 43]. Тим не менше, теперішній склад Єврокомісії є найбільш геополітичним за всю історію ЄС, і тенденції розвитку Євросоюзу в цій сфері однозначні.

Отже, існували всі передумови, щоб Європа в умовах російського вторгнення в Україну 24 лютого 2022 року могла здійснити радикальну трансформацію в справді потужну геополітичну силу, чия допомога Україні в цьому конфлікті неможливо переоцінити: ціннісну єдність і основу спільної зовнішньої та безпекової політики. Тим не менше, процес остаточного постання ЄС як геополітичної сили ми спостерігаємо лише зараз, уже після початку повномасштабної війни. Чому ж Захід, а перш за все Європа, не унеможливили цю фазу російсько-української війни? Чому не було зроблено достатньо для превенції ескалації конфлікту? Проаналізуємо ці питання далі.

2.3. Російська ілюзія європейців

Попри всі конфлікти, які виникали між ЄС і США або КНР, саме росія є ключовим геополітичним опонентом об'єднаної Європи (тим більше, що Китай

став розглядатися в Європі як загроза лише в останні кілька років, набагато пізніше, аніж у США). Тому їхні відносини необхідно детально розглянути. Так само, як і в питанні процесу геополітизації Європи, пропонуємо вивести періодизацію розвитку відносин між Європою та росією після закінчення Холодної війни та розвалу СРСР. Можна виділити такі періоди цих відносин:

1991-2004: «роман». В останні роки існування СРСР та після його краху до росії прийшли індивідуальні демократичні свободи та блага капіталізму. У той час, за правління Бориса Єльцина та на самому початку правління владіміра путіна, між росією та колективним Заходом встановилися справді теплі зв'язки. Логіка протистояння, що панувала у їхніх відносинах за часів Холодної війни, замінилася логікою співпраці. У Європі поширився стійкий погляд на росію як на друга та партнера та країну, де може існувати демократія, якщо їй сприяти [46].

2004-2014: «роман дає тріщину». Якщо за часів Бориса Єльцина відносини між росією та колективним Заходом нагадували роман, то вже з 1999 року, після початку правління владіміра путіна, стан справ став змінюватись [57]. Ревізіоністи при владі в росії радикально змінили суспільну думку росіян, повернувши її до часів Холодної війни, чому сприяла низка подій, які значно погіршували відносини між росією та Європою. Початком тріщини можна вважати 2004 рік – дві підтримані Європою революції в пострадянських республіках та великі розширення ЄС і НАТО, до яких увійшли колишні країни Соцтабору та радянські республіки. З тих пір партнерство замінилося протистоянням, маркером якого стала Мюнхенська промова путіна 10 лютого 2007 про неприйнятність однополярного світу для росії, і у взаємодії сторін дедалі більше панувала логіка Холодної війни [22]. Однак у Європі все ще залишалося багато симпатиків росії, які навіть попри російську кібер-атаку на Естонію в 2007 та російський воєнний напад на Грузію сподівалися повернути відносини до того рівня, який був у 1990-х. Тому після вторгнення росії в Грузію на неї навіть не було накладено жодних санкцій. Попри те, що росія в 2007

фактично оголосила Захід своїм противником, а з Бухарестського саміту НАТО 2008 року невпинно посилювала свою шовіністичну риторику щодо сусідів, Захід здебільшого ігнорував це аж до вторгнення росії в Україну в 2022 році.

2014-2022: «початок прозрівання». Анексія Криму та війна на Донбасі вперше показали росію як безпосередню загрозу для Європи. З тих пір було багато й інших кризових моментів, пов'язаних із діями росії в Україні та Сирії, жорсткою боротьбою з опозицією та втручанням у внутрішні спарви європейських держав тощо, внаслідок чого напередодні вторгнення відносини між сторонами досягли найнижчої точки за весь пострадянський період. Попри все, наратив про те, що треба «домовитися та порозумітися з росією» продовжував існувати, і Європа продовжувала торгівлю з росією, зокрема й у енергетичній сфері, де через цю недалекоглядність і досі залишається економічно залежною від російських енергоносіїв, а також не бажала обмежувати вплив росії на західних олігархів, у чому росіяни досягли значного успіху. Ці фактори стали вкрай важливими для уможливлення повномасштабного вторгнення росії в Україну 2022 року [65].

Тепер детальніше про кожен період.

У 1991 році Радянський Союз припиняє своє існування, що означає остаточне падіння Соцтабору та перемогу колективного капіталістичного Заходу у Холодній війні. Виходить чимало праць про новий ліберальний світопорядок, у якому ключову роль відіграватимуть Сполучені Штати, як єдина існуюча після розвалу СРСР наддержава. Найвідомішою з них є «Кінець історії та остання людина» американського політолога Френсіса Фукуями, у якій той висловив думку про остаточну перемогу ідей ліберальної демократії, які мають поширитися в усьому світі та стати універсальними [58]. І дійсно, у 1990-х роках ми спостерігали так звану «третю хвилю демократизації», коли демократія західного зразка прийшла в чимало колишніх країн Соцтабору і не лише. Процеси з демократизації та перебудови економіки на ринкові рейки тривали й у російській федерації 1990-х. Зараз це складно уявити, але в ті часи російське

суспільство справді схвально ставилося до Заходу, намагалось слідувати та переймати певні західні практики, активно споживати західний культурний продукт. Образ Заходу в російській суспільній думці в порівнянні з періодом Холодної війни зазнав радикальних змін: тепер це був образ партнера, а не противника. Ідентичний позитивний імідж росії: тамтешні суспільства та їхні політики з великим ентузіазмом сприйняли ідею здійснення політики демократизації та лібералізації росії, яка певний час давала плоди, адже лягала на сприятливий внутрішньоросійський демократичний імпульс [46]. Саме з тих часів бере свій початок стійка віра в росію як цивілізованого та мирного партнера, готового до співпраці (хоча її прообраз іде корінням ще в німецький «Ostpolitik»). Таким чином, можна сказати, що після зникнення радянської загрози на Заході, який уже давно не знав війн (за винятком югославських), поширилася ідеалістична ілюзія про ліберальний світовий порядок, у якому нова росія, що демократизувалася, посідала місце партнера або навіть друга західних країн. У політичному вимірі наслідком цього стала підписана в 1997 між росією та ЄС Угода про партнерство та співробітництво, що передбачали широкомасштабну інституційну співпрацю між сторонами, спрямовану передусім на поглиблення економічних відносин [42]. Завдяки цьому в 2005 торговий оборот між росією та Євросоюзом досяг показника в 150 мільярдів євро й росія стала третім найбільшим торговим партнером ЄС після США і Китаю, а ЄС став беззаперечним найбільшим торговим партнером для росії [54]. Росія не мала наміру приєднувати до ЄС або НАТО, більше того, вимагала для себе особливого статусу у відносинах з ними (окремого від інших східних сусідів ЄС), і, за великим рахунком, мала цей окремий підхід. Однак справжнє партнерство може мати глибинний розвиток лише за умов прийняття партнерами спільних цінностей, чого, попри всю російську демократизацію, у випадку відносин між росією та Європою насправді не було. Тому похолодання з переглядом сторонами своїх інтересів було прогнозованим.

Власне період з 1999 по 2004 характеризувався початком похолодання. Попри те, що спочатку Захід був позитивно налаштований щодо путіна після його приходу до влади в 1999 і навіть створив з росією альянс після терактів 9/11, російська риторика почала змінюватися на фоні розширення НАТО 1999 року, коли до Альянсу було включено три країни з колишньої сфери впливу СРСР – Польщу, Угорщину та Чехію, одностороннього американського виходу з Договору про обмеження систем протиракетної оборони, а також початку підготовки до розширення НАТО і ЄС 2004 року [57].

Прихід НАТО на території колишніх сателітів Радянського Союзу став першим фактором, який вбив клин між Заходом і росією. Не допустити цього намагався ще Борис Єльцин, однак справжня антизахідна риторика, зокрема в державній пропаганді (і тут мова йде не лише про відкриту телевізійну пропаганду, адже ту було м'яко вкорінено і в «аполітичний» культурний продукт, такий як кінематограф, література тощо), почала впроваджуватися саме за путіна. Цьому сприяло також посилення ревізійністських настроїв щодо втраченого росією разом з розвалом СРСР статусу «наддержави»: сам путін назвав крах Радянського Союзу «однією з найбільших трагедій ХХ століття». Західні аналітики відзначали в той період посилення російської схильності бачити зовнішню політику в категоріях гри з нульової сумою («або ми, або вони»). Таким чином, під впливом нової риторики російських державних керівників і пропаганди з початку ХХІ століття раніше доброзичливі настрої росіян щодо західних партнерів і бажання наслідувати Заходу почали інтенсивно замінюватися наративом протистояння, актуальним за часів Холодної війни. У цей час дедалі більш поширеним у російському суспільстві ставало переконання, що Захід несе росії загрозу, намагається її послабити та розділити [57]. Тим не менш, перші строк правління путіна характеризувався ще відносним збереження демократичних свобод у росії, попри те, що боротьбу з вільними державними інститутами путін і його прибічники фактично почали відразу після приходу до

влади. Відповідно і Європейський Союз продовжував тісну співпрацю з росією, не спостерігаючи в ній потенційну загрозу.

Ключовим моментом початку різкого погіршення відносин ми можемо вважати 2003-2004 роки – Трояндову революцію в Грузії та Помаранчеву революцію в Україні. У цих подіях колективний Захід активно підтримував революційні сили, що розглядалося росією як втручання в її сферу впливу (до якої належали й Україна з Грузією). Особливо важливою була ситуація в Україні, де путін був принижений поразкою Януковича, оскільки російський президент двічі відвідував Київ, щоб підтримати його.

Паралельно з цим у 2004 році відбулися розширення ЄС і НАТО, куди було включено колишні держави Соцтабору та навіть радянські республіки. Саме після тих подій відносини почали різко погіршуватися, а російська влада в 2007 році відкрила світові свої справжні геополітичні наміри: у Мюнхенській промові 10 лютого 2007 путін заявив про неприйняття однополярного світу та бажання повернути росії статус одного з полюсів, що фактично означає повернення до політики сфер впливу [22]. Наступного року було вторгнення в Грузію. Усі ці події внесли прохолоду у відносини між росією та Заходом, через що конструктивний діалог між сторонами зайшов у глухий кут. Так, наприклад, у 2007 росія висловила небажання продовжувати 10-річну Угоду про партнерство та співробітництво з ЄС. У той же час російська влада почала підкилимові ігри, спрямовані на стримання європейської політики нових членів ЄС, налаштованих проти росії, а також заперечення можливостей вступу України до НАТО та ЄС. З моменту запуску в 2011 нової Європейської політики сусідства, до якої увійшла й Україна (як країна Східного партнерства), а особливо напередодні відмови Президента України Віктора Януковича від підписання Угоди про асоціації з ЄС, західні аналітики відзначала значне посилення використання мови Холодної війни в риториці європейських (особливо польських і балтійських) лідерів [47]. Та попри все, навіть після війни з Грузією серед європейських лідерів знаходилися відверті симпатії росії, які й унеможливили жорстку відповідь

Заходу на російську агресію [57]. Головними лідерами, які продовжували зберігати теплі контакти з путіним, були канцлерка Німеччини Ангела Меркель, президент Франції Ніколя Саркозі та прем'єр-міністр Італії Сільвіо Берлусконі – очільники найбагатших і найвпливовіших держав-членів Євросоюзу. До 2014 року дії росії не здавалися чимось непоправним, і серед європейських політиків, які пам'ятали «золоті роки» у відносинах між рф і Заходом, все ще зберігалися надії, що їх вдасться повернути. Більше того, у період з 2008 по 2012 свою роль тут також відіграв міф про «ліберала» Дмитра Медведєва як президента росії, який запровадить реформи, тоді як насправді Медведєв завжди був маріонеткою путіна [65].

Справжнім тригером, від якого бере свій відлік поступове руйнування західних ілюзій, можна вважати події 2014 року: анексію Криму та початок війни на Донбасі. Вперше проти росії було запроваджено санкції, розпочалася підтримка жертв російської агресії, а також активна підтримка антирежимних рухів усередині росії. Звісно, навіть у цей період західна політика щодо росії була не лише недостатньо жорсткою, а й часто непослідовною, адже торгівля та співпраця продовжувались – згадаймо «Північний потік-2» і неофіційний продаж росіянам озброєння попри війну на Донбасі та ембарго ЄС від 2014 року. По суті, головним інструментом тиску західних держав на росію залишався діалог – заклики та висловлювання занепокоєння, що є абсолютно недієвим, коли ми маємо справу з державою, яка звикла сприймати лише *hard power*. Багато західних політиків і науковців продовжували закликати «не поривати з росією»: «У цьому новому сценарії існують два варіанти: відокремлення росії від решти континенту або співпраця між двома сторонами. Ізоляція росії була б поразкою як російської демократії, так і Заходу, а її відділення від Європи могло б утворити нову «Берлінську стіну». Краще було б запровадити та/або змінити механізми співпраці між росією та ЄС» [57]. Звісно, на фоні всіх кризових подій (війни в Україні та Сирії, підтримка росією західних праворадикалів і втручання у вибори, утиски опозиції та систематичне порушення прав людини тощо)

відносини між росією та колективним Заходом поступово погіршувалися, і напередодні повномасштабного вторгнення росіян в Україну досягли найнижчої точки за всю пострадянську добу. Тим не менше, продовжували мати місце багаторічні спроби західних політиків і науковців «зрозуміти росію та її інтереси», попри те, що останні завжди полягали в запереченні суверенних прав сусідніх до неї держав, а також звинувачення в сторону Заходу в «ескалації конфронтації», яка нібито й провокувала росію на її численні війни проти сусідів. Однак дійсність показала, що саме наївна віра попри все в діалог з росією та небажання давати жорстку відповідь її діями після зовнішньої агресії проти Молдови (1990-1992), Ічкерії (1994-1996, 1999-2000), Грузії (2008), України (з 2014) та Сирії (з 2015) призвели до найбільшого за масштабами з часів Другої світової війни збройного конфлікту на європейському континенті, розпочатого росією 24 лютого 2022 року. Та ніколи й не приховували власних імперських амбіцій: у своїй статті «Про історичну єдність росіян та українців» від 12 липня 2021 владімір путін узагалі заперечив окремішність українців як народу, що, як ми вже зараз можемо побачити, стало дзвіночком про наміри росії щодо подальшого вторгнення [32]. У той час як в Європі з початку XXI століття ми бачимо зростання популярності в Європі правопопулістських сил, представники яких часто відзначалися проросійською риторикою, росія, під впливом ринкових реформ початку 2000-х років і стабільного зростання цін на нафту, до другої половини 2000-х успішно відійшла від кризової економічної ситуації 1990-х років, пододала організовану злочинність, зміцніла політично, а демократія і певна анархія 1990-х замінилася на встановлений путіним і його ревізіоністами авторитарний режим, який мав все більше економічних і політичних ресурсів для здійснення впливу на політичний порядок денний у світі, і врешті публічно оголосила про намір його змінити.

На основі всього наведеного, можна зробити двоякий висновок: з одного боку, мала місце багаторічна недооцінка росії як загрози для Європи, що підтримувалася ілюзіями про «демократичну росію», демократію в якій

необхідно захищати діалогом, яка йде корінням ще з 1990-х років; з іншого боку, протягом усього правління владіміра путіна в Європі йде поступовий розрив з ілюзіями щодо росії, хоч він і виявився таким повільним, що не Захід не зміг запобігти російському вторгненню в Україну 2022. Звісно, саме вторгнення ставить остаточний хрест на цих ілюзіях, адже тепер від путіна відвернулися навіть праві популісти на кшталт Марін Ле Пен, які раніше були його симпатиками [13]. Можна сказати, що ми живемо в момент справжнього прозріння європейців, хоч би якою високою для нас не виявилася його ціна.

РОЗДІЛ 3. ЗМІНИ ТА ШЛЯХИ, ВІДКРИТІ ВІЙНОЮ В УКРАЇНІ

3.1. Реакція ЄС на війну в Україні й актуальні фактори європейської геополітизації

З попередніх розділів ми побачили, що попри всю немонолітність поняття «об'єднаної Європи», у якій кожна держава переслідує певні власні інтереси, еволюційний процес геополітизації Європи розвивався протягом усієї історії Євросоюзу та його попередників. Свого піку цей процес досяг під впливом російського повномасштабного вторгнення в Україну, змусивши європейців обирати між захистом своїх цінностей і подальшою реалізацією певних недалекоглядних інтересів, пов'язаних з росією. Неочікувано для російського керівництва, Європа вже зараз досягла того рівня єдності та геополітичної суб'єктності, щоб виступити на підтримку України біль-менш єдиним фронтом, хоча є й більш проблемні країни в цьому плані: перш за все угорська Угорщина, меншою мірою скептичні по відношенню до України Німеччина, Австрія та Нідерланди. Угорщина піддається критиці за низку пунктів її зовнішньої політики, від блокування нафтового ембарго до заборони на транспортування зброю через її територію. Три останні країни критикуються за нерозуміння глибинних причин конфлікту, недостатню підтримку євроінтеграції України та недостатню (враховуючи наявні технічні можливості) підтримку наших військ озброєнням і технікою. У будь-якому разі, хоча якими б не були емоції представників українського суспільства в такий момент, потрібно розуміти певні обмеження, які існують перед європейцями, наприклад, щодо можливостей постачання озброєння, що ми детальніше розглянемо далі. Загалом більшість європейців переконані, що після початку війни Євросоюз продемонстрував солідарність (79%), був об'єднаним (63%) і швидким (58%) у своїй реакції [55].

Можна виділити такі фактори геополітизації Європи:

- ціннісна солідарність з країнами, які не є членами ЄС: підтримка (у тому числі збройна) демократії та європейських цінностей
- розвиток безпеково-оборонного компоненту ЄС
- тісніша зовнішньополітична взаємодія на рівні ЄС
- активніша реалізація зовнішньої політики ЄС у різних регіонах світу
- подолання негативного впливу на ЄС його окремих членів
- економічна автономія від зовнішніх опонентів ЄС

Залежно від конфігурації цих пунктів у їхньому розвитку може складатися той чи інших сценарій еволюції ЄС. Давайте по чергово розглянемо нинішній стан усіх факторів.

Ціннісна солідарність. Питання ціннісної солідарності ми найбільш яскраво спостерігаємо на прикладі допомоги Україні. Після 24 лютого 2022 тема повномасштабної війни в Україні повністю захопила європейський інфопростір. Згідно результатів найсвіжішого опитування, опублікованих 5 травня, 89% громадян ЄС сліdkували за новинами, пов'язаними з війною в Україні, мінімум кілька разів на тиждень. З них 41% робили це кілька разів на день, а ще 29% – один раз на день, тож загалом 70% європейців щодня сліdkували за новинами з України. Скоріше за все, зараз ці показники були б нижчими, адже з плином часу інтерес і увага до війни, які ніби не стосується тебе нап'яму, буде знижуватись, і наставатиме втома від новин про неї, адже саме та працюють психологічні механізми суспільної уваги до віддалених трагічних подій [55].

Проте набагато цікавішими та важливішими для нас показниками від 5 травня є такі [55]:

- 93% європейців підтримують надання гуманітарної допомоги людям, зачепленим війною;
- 88% європейців підтримують ідею прийому в ЄС людей, які тікають від війни;
- 89% європейців відчують симпатію до українців;

- 80% європейців підтримують надання Україні фінансової підтримки;
- 75% європейців підтримують збільшення військової кооперації між ЄС та Україною;
- 71% європейців вважають Україну частиною європейської родини;
- 67% європейців вважають, що ЄС має фінансувати закупівлю та постачання військового обладнання в Україну;
- 66% європейців виступають за членство України в Євросоюзі.

Як ми бачимо, практично будь-які можливі дії ЄС на підтримку України (окрім, хіба що, прямої військової участі в конфлікті, опція якої в опитуванні й не згадувалась) знаходять підтримку абсолютної більшості європейців.

Як наслідок, 23 червня 2022 року Євросоюз надав Україні статус кандидата на членство в ЄС [35, 50]. Тут доречно також згадати дані опитування «Нової Європи», згідно яких 68% німців, 65% французів і 65% нідерландців, які визначилися зі своєю позицією щодо надання Україні статусу кандидата на вступ до ЄС, підтримують його надання [11].

Таким чином, головним маркером, який сьогодні показує готовність Європи діяти як єдине ціле та давати жорстку відповідь зовнішнім загрозам, ключову з яких являє собою росія, є рівень допомоги Україні. Це – найкраща можливість діяти так, щоб показати всю готовність ЄС захищати свої цінності та довгострокові інтереси. У європейській підтримці України присутні три головні показники: військово-технічна допомога (постачання озброєння), фінансово-гуманітарна допомога (надання коштів і товарів для підтримки населення та економіки) і санкційна допомога (впровадження санкцій для ізоляції росії та знищення її економіки). Однак спершу давайте розглянемо інформаційний і світоглядний аспекти трансформації європейських суспільств, пов'язаної з Україною.

Отже, однією з головних статей допомоги Україні є постачання озброєння. Попри думки окремих воєнних експертів про «атрофованість» збройних сил

європейських держав і необхідність з огляду на це орієнтуватися лише на допомогу США [33], доступні нам відкриті статистичні дані кажуть про те, що станом на зараз саме ЄС є головним постачальником зброї та техніки в Україну. Станом на 12 червня, держави-члени ЄС – Польща, Чехія, Франція, Литва, Естонія, Данія, Словаччина, Італія, Іспанія, Бельгія, Нідерланди та Люксембург – за період повномасштабної війни поставили Україні (а частину поставлять найближчим часом) мінімум 133 артилерійські установки, 411 одиниць бронетехніки, 2810 зенітних ракетних комплексів, 32800 одиниць протитанкової зброї, 5100 кулеметів, 20000 автоматів, 100000 ручних гранат, 5 радарів. Постачають європейці й обмундирування та запаси їжі: 23000 шоломів, 2200 бронежилетів, 1000 бронепластин, 15000 військових наметів, 500000 харчових пайків. Це лише відкриті дані. Для порівняння, допомога від найбільшого серед окремих держав поставника допомоги Україні, США, є такою: 108 артилерійських установок, 372 БТР, 1400 ЗРК, 5500 ПТРК, 821 БПЛА, 11 гелікоптерів, 7000 стрілецької зброї, 14000 гранатометів, 12 радарів, 10000 терміналів роздачі інтернету, 75000 комплектів бронежилетів і шоломів [19]. Звісно, Євросоюз – це 27 окремих держав, які складно повноцінно порівняти з одними Сполученими Штатами. Однак варто враховувати і той факт, що військовий бюджет усіх країн Євросоюзу разом узятих складає 208 мільярдів доларів, тоді як військовий бюджет США – 750 мільярдів доларів [68]. Частину озброєння європейці направляють Україні за попередньою домовленістю з США щодо її заміни американськими аналогами. Тому в довгостроковій перспективі американці можуть стати основним постачальником озброєння Україні, надто коли йдеться про важке озброєння та надто тепер, після прийняття програми ленд-лізу, яка значно спрощує бюрократичні процедури в цьому процесі. Однак списувати з рахунків Європу не варто: ми бачимо, як активно вона поводить себе в питання постачання озброєння, попри окремі негаразди, пов'язані, наприклад, з незрозумілим впертим небажанням уряду Німеччини починати поставки Україні важкого озброєння, не дивлячись на відповідний дозвіл Бундестагу [23].

Іншою статтею є фінансово-гуманітарна допомога. Для підтримки економіки Євросоюз уже виділив Україні 1.2 мільярди євро макрофінансової допомоги, а зараз виділяє ще 9 мільярдів євро [16]. Це дозволяє покривати різницю між доходами та видатками українського бюджету, організовуючи надійний тил. Що стосується гуманітарної сторони, наразі ЄС фінансує понад половину гуманітарної допомоги Україні – суму розміром понад 1.2 мільярди євро [15, 55]. Чимало з них виділено на допомогу біженцям, багато з яких евакуювалися в країни Євросоюзу, де отримують допомогу та підтримку ЄС, місцевої влади та волонтерських логістичних центрів. Варто згадати також про майже 40 тисяч тонн безповоротної допомоги. За словами, єврокомісара, що відповідає за гуманітарну допомогу та цивільний захист, Янеза Ленарчича, мова йде про харчі, ліки, паливо, медичне обладнання, пожежні машини, швидкі, матеріали для захисту культурних пам'яток, сільгосптехніку та навіть зерно для посіву [39]. Окрім того, Єврокомісія оголосила про створення міжнародної «Платформи відбудови України», яка «відповідатиме за підтримку плану відбудови, укладеного і втіленого Україною, за підтримки адміністративного потенціалу і технічної допомоги з боку ЄС» [55]. Для підтримки цього проекту ЄК пропонує створити Фонд «RebuildUkraine» як інструмент надання Україні грантів і кредитів на повоєнне відновлення.

Нарешті, санкції. Чи не найбільш суперечливе питання на фоні тривалої нездатності держав-членів ЄС ухвалити шостий пакет санкцій, що мав включати поступову повну відмову від російської нафти [28]. З початку повномасштабної війни ЄС планомірно вводить проти росії нові санкції, завдяки чому рф наразі є найбільш підсанкційною країною в світі. В українців є простір для критики санкційної політики ЄС з трьох позицій: неправильна спрямованість частини санкцій (значна частина санкцій направлена проти російських олігархів, попри те, що ті не мають жодного політичного впливу в своїй країні, тоді як ефективні санкції мають спрямовуватися на знищення російської бюджетної сфери), надто повільні темпи їхнього впровадження (від чого напряму залежить те, як швидко

вони почнуть справляти справді критичний вплив на російську економіку) і, головне, неготовність уже зараз ухвалювати радикальні рішення щодо повної відмови від російських енергоносіїв. Останнє для нас ключове, адже майже половина російської економіки зав'язана на експорті енергоресурсів, таких як нафта, природний газ, вугілля та уран [1], і 61% цього експорту припадає на країни ЄС [31]. Прогрес у процесі відмови європейців від російських енергоносіїв відбувається, як показав врешті впроваджений шостий пакет санкцій, що вводить значні обмеження на імпорт нафти. Звісно, цей прогрес не такий швидкий, як нам хотілося б, адже європейці підходять до процесу прагматично, аби завдати якнайменше шкоди своїй залежній від російських енергоресурсів економіці. Наприклад, Німеччина з початку 2022 року збільшила імпорт з росії на 60% навіть попри війну, що разом з впровадженням режиму енергоекономії говорить про відчайдушне накопичення німцями запасів енергоресурсів перед можливою відмовою від них [24]. Тим не менш, після шести пакетів санкцій російській економіці прогнозують скорочення 14-18% за підсумками року [10]. Цей рівень ще може значно зрости, якщо країни ЄС почнуть впроваджувати не лише ті санкції, які не дуже шкідливі для них самих. І ключову роль тут відіграє саме якнайшвидша відмова від російської енергії.

З наведеного вище, можна побачити, наскільки об'єднаним і солідарним, попри всі «але», став Євросоюз навколо підтримки України у протистоянні російській агресії. Саме Європа найбільше допомагає Україні в питанні поставок озброєння, фінансово-гуманітарної допомоги та санкційної підтримки. Це багато в чому вже зараз може характеризувати ЄС як новий геополітичний центр, що постає в наші дні.

Безпека та оборона. З безпеково-оборонним компонентом усе складніше. Розмови про європейську безпекову спільноту або навіть оборонний союз, який би мав спільну армію, заходять практично з самого початку існування Європейської спільноти з вугілля та сталі, тобто з 1950-х років [61]. Повсякчас вони ставали причиною напруження у відносинах європейських держав із США

(передусім Франції, яка завжди виступала за якнайбільшу незалежність Європи від американського впливу), оскільки останні звинувачували європейців у спробах створити альтернативу НАТО. Відповідно до нинішньої безпекової політики ЄС, за питання оборони держав-членів відповідає саме НАТО, а не Євросоюз, і після вторгнення росії в Україну стала ще очевиднішою важливість так званої «американської безпекової парасольки». Протягом усього повоєнного розвитку європейських демократій ті, перебуваючи в тепличних умовах тривалого миру та відсутності прямих зовнішніх загроз, все більше надавали перевагу скороченню витрат на безпеку та оборону задля подальшого перерозподілу звільнених коштів, приміром, на підвищення соціального забезпечення населення. Натомість американці, що постійно беруть участь у військових операціях у різних куточках світу і повинні підтримувати свій статус єдиної наддержави та «світового поліцейського», вкладали і продовжують вкладати в армію величезні кошти – на США припадають близько 40% від загальних військових витрат усіх країн світу [68].

Тим не менш, у 2017 році, на фоні чергових суперечок Євросоюзу з США після приходу до влади в останній Дональда Трампа, у європейському публічному дискурсі було знову піднято питання створення Європейського оборонного союзу (ЄОС) [14]. Цю ідею згодом, після свого обрання, підтримав Президент Франції Еммануель Макрон, що запропонував створити в рамках ЄОС збройні сили Європи, «європейську армію» [20]. Пізніше до просування ідеї ЄОС долучалася також Президент Єврокомісії Урсула фон дер Ляєн. Однак жодних важливих кроків до створення «європейської армії» поки що так і не відбулося [5].

Зрозуміло одне: якщо Європейський Союз справді захоче стати самостійним оборонним блоком, нехай навіть він співіснуватиме з НАТО, йому доведеться в рази збільшити витрати на військові сили. Зараз, під впливом війни в Україні, це питання актуальне як ніколи, однак треба розуміти два моменти: по-перше, у короткостроковому майбутньому на європейців чекають економічні труднощі,

пов'язані з прискореною відмовою від російських енергоносіїв, залежною від яких є окремі європейські економіки; по-друге, збільшувати витрати на оборону часто доведеться за рахунок інших статей витрат, зокрема соціальної сфери (особливо під впливом першого моменту).

Отже, майбутнє концепції Європейського оборонного союзу залежить від рішення європейців щодо того, хто має стати головним безпековим актором континенту: буде оборона ЄС функцією лише НАТО (тоді цим актором залишаться США), або ж Європа намагатиметься реалізувати свою власну лінію військової (оборонної) політики і все таки вирішить створити власні об'єднані збройні сили, що було б революційним історичним рішенням. У будь-якому разі тепер, коли важливість «американської безпекової парасольки» стала очевидно, про створення якоїсь «альтернативи НАТО» не може йти мова. Тому НАТО нікуди не дінеться і навіть у разі створення ЄОС між ним і НАТО буде здійснюватися вигідна обом взаємодія.

Тісніша зовнішньополітична взаємодія та подолання негативного впливу окремих членів. Ці два пункти взаємопов'язані. Європейський Союз потребує більше єдності в усіх аспектах формування зовнішньої політики, а особливо в тих, які зачіпають його ключові геополітичні інтереси, як от антиросійські санкції.

Головною перешкодою у формуванні спільної зовнішньої політики наразі є не відсутність єдності як такої (на прикладі того, як ЄС діє на підтримку України, ми бачимо, що вона таки є), а те, що одна країна (здебільшого це Угорщина) може за бажання блокувати цю політику, що шкодитиме всьому Євросоюзу. Ситуація виглядає парадоксально: маленька Угорщина з населенням менше 10 мільйонів людей гне свою лінію на весь Європейський Союз, населення якого складає 447 мільйонів осіб.

Розмови про відмову від принципу одностайності при ухваленні рішень у сфері зовнішньої політики зайшли поміж європейцями ще кілька років тому, як

тільки було сформовано Єврокомісію Урсули фон дер Ляєн. Зокрема в зверненні до Високого представника Європейського Союзу з питань закордонних справ і політики безпеки Жозепа Борреля, коли той тільки зайняв свою посаду, фон дер Ляєн ставила йому завдання зі сприяння переходу на систему кваліфікованої більшості в голосуваннях Ради ЄС [80]. Попри це, за два з половиною роки, що минули з моменту формування її Єврокомісії, такої важливої для ЄС реформи процедури ухвалення зовнішньополітичних рішень не відбулося. З новою актуальністю це питання постало на порядок денний уже під час повномасштабної війни, коли одна Угорщина тривалий час блокувала впровадження шостого пакету антиросійських санкцій, що передбачав ембарго на імпорт російської нафти. Відповідно з початку червня 2022 ми чуємо багато заяв щодо необхідності переходу від одноголосності до кваліфікованої більшості при голосуванні держав-членів ЄС за питання спільної зовнішньої політики. Про це нещодавно говорив зокрема міністр економіки Німеччини [21].

Звісно, проблема відкидання одноголосності полягає в тому, що таке рішення має бути ухвалено одноголосно. Проте вже зараз заходить мова також і про інші можливості позбавити права голосу ту ж Угорщину – наприклад, за порушення нею принципу верховенства права. Тим не менше, процедурна відмова від принципу одностайності є необхідністю для подальшого розвитку спільної зовнішньої політики ЄС, і від цієї необхідності неможливо втекти, оскільки Євросоюз стає не лише більш геополітичним, а й усе більшим. Узгоджувати певну політику між 6 державами, які були його членами на початку його існування, і 27 нинішніми членами (а за кілька років, можливо, їх буде на 4-6 більше) – це зовсім різні речі.

Активніша реалізація зовнішньої політики в різних регіонах світу. Якщо ми говоримо про спільну зовнішню політику ЄС, то треба брати до уваги не лише процедуру її формування, а й її масштабність. Якщо Євросоюз прагне свого становлення як геополітичної сили та нарощення впливу в світі, а саме про це говорить Урсула фон дер Ляєн, він має не обмежуватися в своїй увазі лише

сусідніми країнами, що безпосередньо до нього прилягають (хоч їм і має відводитися ключова увага).

Європейська комісія Урсули фон дер Ляєн в останні роки дійсно інтенсифікувала контакти та взаємодію з африканськими державами, а також розробила всебічну стратегію по Африці, метою чого є розвиток економічної співпраці та захист миру, безпеки, добробуту, а також цінностей демократії, солідарності та людської гідності [41, 43]. Саме таку мету Європа переважно ставить собі у зовнішніх зносинах з третіми країнами. Зараз Європа потребує стратегій взаємодії з різними групами країн по всьому світу (це мають бути деталізовані плани по окремих регіонах, а не лише стратегії по цілих континентах), а також викладу свого офіційного бачення всіх кризових ситуацій, які існують у світі, особливо тих, що мають перспективи глобального впливу (наприклад, військові конфлікти, під впливом яких здійснюється наплив нелегальних мігрантів до Європи). Слідом за розробкою такої теоретичної мають має слідувати практична робота в рамках СЗВП і Спільної політики безпеки та оборони (СПБО, спадкоємець ЄПБО) із застосування положень розроблених стратегій і концепцій.

Важливим інструментом реалізації СЗВП і СПБО, взаємодії із зовнішнім світом для Євросоюзу є його цивільні та воєнні місії в різних країнах світу, які почали проводитися з 2002 року. Нині таких місій 18 (11 цивільних і 7 військових) не трьох континентах світу: в Європі, Африці й Азії. Цивільні місії переважно є будівельними, дорадчими і поліцейськими, а також місіями з прикордонної допомоги. Наразі впроваджуються, наприклад, у Іраці, Малі, Лівії, Нігері, Косово та інших країнах. Воєнні ж місії можуть мати як наземний, так і морський характер, і проваджуються з метою підтримання безпеки та порядку в певному регіоні (своєрідна миротворча функція) або підготовки (навчання та тренування) військових сил певної третьої країни. Так, приміром, 31 березня 2020 року ЄС почав у Середземному морі морську воєнну місію «Операція Іріні», метою якою є забезпечення виконання ембарго на постачання зброї в Лівію,

припинення торгівлі людьми та незаконного експорту лівійської нафти, а також підготовку берегової охорони та ВМФ Лівії. Перед тим останньою воєнною операцією, розпочатою ЄС, була наземна навчальна місія в Центральній Африці, яка триває досі та в ході якої військові держав-член ЄС проводять підготовку збройних сил Центральної Африки [51]. Кожна місія посилює вплив ЄС у певному регіоні, покращує відносини з країною, де проводиться (адже це відбувається з її згоди), а також має ціннісну підкладку, сприяючи таким чином поширенню європейських цінностей. У подальшому такий інструмент має застосовуватися ширше та частіше.

Економічна автономія від зовнішніх опонентів. Початок повномасштабної війни російської федерації проти України підняло також злободенне питання залежності Європи від російських енергоносіїв. З 1980-х по 2000-ні об'єми російського газу, що постачається в Європу, зросла в чотири рази: з 50 млрд м3 на рік до 200 млрд м3 на рік [29]. На сьогодні найбільші європейські економіки перебувають у економічній залежності від російського газу й не здатні забезпечити потреби своєї промисловості без нього: Німеччина залежна від імпорту природного газу з росії на 46%, Італія – на 41%, Нідерланди – 36%, а Франція – на 20%. Загалом усього імпорту природного газу в ЄС іде з росії. Схожа ситуація і з іншими енергоносіями, від яких залежить європейська економіка, перш за все промисловість: 25% нафти, 45% вугілля та 20% урану, що надходять до ЄС, ідуть з рф [1].

Попри всі попередні дії російського керівництва, зокрема вже за правління путіна, європейці не зробили нічого для зменшення цього впливу, попри те, що були перспективні ідеї розвитку енергетичного логістичного сполучення з Африкою та Близьким Сходом. І це також при тому, що самі мешканці ЄС цілковито підтримують ідею якнайшвидшого переходу на відновлювальні джерела енергії, однак очевидно, що на це знадобиться час і значні інвестиції. Серйозні зусилля з подолання енергетичної залежності Європи починаються лише зараз.

Крім росії вартий уваги ще Китай, який наразі є другим найбільшим торговим партнером ЄС після США, що також створює певну загрозу. Якщо з росією варто обірвати всі можливі економічні зв'язки (тим більше, що це обійдеться Європі не так дорого, якщо вдасться подолати енергетичну залежність, адже на рф припадає менше 5% від загальної європейської зовнішньої торгівлі), то з Китаєм поки що можна вести справу, однак дуже обмежено і тільки в тій площині, у якій КНР за необхідності (наприклад, у разі її нападу на Тайвань, що тепер не виглядає як така вже нереалістична перспектива) можна буде швидко та відносно безболісно замінити іншими партнерами. Тобто головне щоб Європа не було економічно залежною від таких держав-варварів, які порушують будь-які норми міжнародного права, здійснюючи збройне вторгнення, окупацію та анексію територій своїх сусідів.

Отже, на основі всього наведеного, можна зробити висновок, що ключові зміни, які призведуть до трансформації ЄС як суб'єктного геополітичного гравця з посиленою здатністю відповідати на зовнішні виклики своїм інтересам (перш за все своїй безпеці), зокрема російський виклик, є такими:

- Посилення солідарної підтримки третіх країн, які ціннісно належать до європейського виміру та прагнуть євроінтеграції, однак зазнали зовнішньої агресії (тут, звісно, мова йде передусім про збройну, фінансову, гуманітарну та санкційну допомогу Україні).
- Підвищення мінімум вдвічі витрат на військову (оборонну) сферу державами-членами ЄС.
- Тісніша оборонна взаємодія та експериментальне створення певного контингенту спільних збройних сил («європейською армією») для дослідження того, як така структура може функціонувати.
- Зниження (мінімізація) економічної залежності Європи від його основних зовнішньополітичних противників, яким є перш за все росія, меншою мірою – Китай.

- Перехід від принципу одностайності до принципу кваліфікованої більшості при формуванні зовнішньої політики ЄС.
- Формування стратегічної (концептуальної) бази здійснення зовнішньої політики в різних регіонах світу, цікавих Європейському Союзу, і більш активна реалізація цієї політики зокрема у формі цивільних і воєнних місій.

Саме такі актуальні фактори геополітизації Європи ми виокремлюємо.

3.2. Сценарії подальшого розвитку проекту «об'єднаної Європи»

Залежно від того, наскільки буде реалізовано викладені вище зміни та якою буде їхня конфігурація, перш за все під впливом війни в Україні, можна виділити три сценарії подальшого розвитку геополітичного проекту «єдиної Європи»: відносна стагнація, цивільна геополітизація та перетворення у оборонний блок (Таблиця 3.1).

Таблиця 3.1. Сценарії геополітизації ЄС

	Відносний статус-кво	Цивільна геополітизація	Перетворення в оборонний блок
Підтримка жертв російської агресії	X	X	X
Зменшення економічної залежності	X	X	X
Відмова від принципу одностайності		X	X
Активніше формування та втілення спільної зовнішньої політики		X	X
Створення спільних збройних сил			X
Збільшення витрат на оборону			X

Перший з варіантів розвитку подій передбачає збереження європейцями відносного статус-кво в своїй інтеграції та політиці. Тут я хотів би зробити акцент на слові «відносний», оскільки так, як було до 24 лютого 2022 року, уже не зможе бути за жодних обставин. Зараз у Європи немає іншого шляху, окрім як мінімізувати економічні зв'язки з росією та позбутися залежності від російських енергоносіїв, а також продовжувати та посилювати підтримку

України в цій війні. Адже від цього напряму залежить її власне майбутнє, її безпека та цінності. Якби ЄС не став на підтримку України, а продовжував мати справи з росією, то про жодне ціннісне підґрунтя Європи більше не могла б іти мова, що було б ударом по тому фундамент, на якому об'єднана Європа стоїть. Нічого вже не кажучи про те, що в разі успіху української кампанії росія великими силами стане на кордонах ЄС і створюватиме незрівнянно більшу загрозу, аніж було раніше, тим більше на фоні найнижчого з часів Холодної війни (якщо не взагалі за весь період після Другої світової війни) погіршення відносин між Москвою та державами-членами ЄС. Отже, певна реакція Євросоюзу є вимушеною відповіддю на агресивні дії росії, які сколихнули та розбудили Європу, що після розвалу СРСР жила в ілюзіях «ліберального світопорядку», які ми розбирали в попередньому розділі. Однак цей варіант не передбачає втілення тих пунктів з наведеного вище списку, які на перший погляд не життєвою необхідністю для Європу. Це стосується як радикальних зовнішньополітичних змін (відмова від одноголосності, активніше формування та втілення спільної зовнішньої політики), так і оборонної політики (істотне збільшення витрат на оборону, створення «європейської армії»). Цілком може бути, що зусиллями окремих країн, які чинять опір тіснішій євроінтеграції під страхом «втратити суверенітет» або просто через бажання грати у власні геополітичні ігри, таких потрібних Європі трансформацій може не відбутися. Найбільше в цьому можуть бути зацікавленими Угорщина з її проросійським керівництвом і Австрія з доволі євроскептичними настроями її суспільства [53], також історично спротив тіснішій євроінтеграції часто чинили Нідерланди та Франція, хоча остання за нинішньої влади президента Макрона навпаки намагається бути західноєвропейським флагманом геополітизації Європи.

«Середнім» і в найбільш реалістичним у середньостроковій перспективі сценарієм є впевнений розвиток ЄС у напрямку більшої суб'єктності на міжнародній арені, але при цьому більше як цивільний актор, який нарощує спільну зовнішню політику та вплив у світі, проте оборонну функцію повністю

покладає на НАТО, тобто «американську безпекову парасольку». За таким сценарієм до вимушених мір з підтримки жертв російської агресії та посилення економічної незалежності Європи від її міжнародних опонентів додається процедурна реформа ухвалення зовнішньополітичних рішень (зокрема щодо санкцій), за якою має відбутися перехідного від принципу одностайного ухвалення таких рішень до принципу кваліфікованої більшості – процедура голосування в Раді ЄС, за якої для ухвалення рішення потрібна підтримка більшості держав-членів, чие населення складає мінімум дві третини від населення всього Євросоюзу. Таким чином кілька країн не зможуть блокувати реалізацію Євросоюзом певної зовнішньої політики, як це відбувається зараз, і навіть об'єднавшись проти якогось рішення ЄС у, наприклад, згаданих вище чотирьох держав (Угорщини, Австрії, Франції та Нідерландів) не вистачить голосів, щоб відхилити його [82]. Іншим доповненням до зовнішньої політики ЄС у такому сценарії стане швидша інтеграції майбутніх членів ЄС, а також більш детальна розробка стратегій втілення вигідної ЄС зовнішньої політики в різних регіонах світу та взаємодії з третіми сторонами не на європейському континенті із подальшим активним втіленням цієї зовнішньої політики, для чого доведеться значно збільшити в бюджеті ЄС видатки на фінансування програм СЗБП. Разом з тим, у оборонній сфері відбуватиметься органічна взаємодія з НАТО, без конфліктів з США навколо можливих «альтернативних структур», якою могла б стати європейська армія. Хіба що американці здійснюватимуть на європейських партнерів тиск щодо підвищення їхніх військових витрат. Наразі європейці мають готове підґрунтя для втілення цього варіанту розвитку подій на середньостроковій часовій дистанції, у повоєнний період, оскільки детермінується, з одного боку, необхідністю змін під нові геополітичні реалії, а з іншого боку, все більшою готовністю самих європейців до таких перетворень (тут я ще раз нагадаю, що нинішня Єврокомісія називає себе «геополітичною», і про згадані вище зміни лідери Євросоюзу говорять уже кілька років, хоча до цього часу їм не вистачало рішучості щоб втілити всі амбіції). Разом з тим, цей

сценарій не настільки радикальний, як наступний – з оборонним компонентом, що також збільшує його реалістичність.

Нарешті, останній сценарій на додачу до всього, що я перераховував у попередньому абзаці, передбачає розвиток Європейського Союзу в оборонний блок – створення в рамках нього згадуваного мною раніше Європейського оборонного союзу зі спільним європейським контингентом збройних сил, а також значним зростанням видатків на військову сферу (як на рівні держав-членів, так і на рівні наднаціональних інститутів ЄС). Таку ідею раніше лобіювали низка впливових європейських державних діячів, серед яких були й Президент Франції Еммануель Макрон і Президент Єврокомісії Урсула фон дер Ляєн [5, 20]. Звісно, формування спільних збройних сил здійснюватиметься поступово: спочатку можна створити спільну окрему штаб-квартиру, яка буде керувати всіма операціями ЄС за кордоном, а сам підрозділ загальноєвропейських збройних сил може бути початково запущений у пілотному режимі та випробувати себе в кількох воєнних операціях, на основі чого можна буде стверджувати про ефективність і проблеми такого підходу. Що стосується витрат на оборону, їхнє збільшення також буде поступовим, і можна почати з розробки загальної стратегії зростання цих витрат і їхнього використання хоча б на 5-річний період. У тому випадку, якщо європейські лідери вирішать створити оборонний компонент Євросоюзу, істотне зростання цих витрат стане необхідністю. Щодо того, як такий варіант розвитку подій вплине на відносини Європи із США, сказати складно: вочевидь, це не буде альтернативою НАТО, і нові європейські оборонні структури можуть у рамках взаємодії з Альянсом обмежено інтегруватися в його структуру, однак створення таких автономних від США структур ЄС точно не сприятиме посиленню американського впливу на європейському континенті, що все таки може призвести до погіршення взаємин. Однак з огляду на складність імплементації (спільні збройні сили є одним з найвищих можливих рівнів європейської інтеграції), її вартість (доведеться перерозподіляти бюджетні кошти з інших

сфер, і водночас якось боротися зі створеними війною в Україні регіональними і глобальними економічними проблемами), а також спірність самого питання таких масштабів євроінтеграції (окремі держави-члени ЄС можуть виступати проти таких поступок суверенітетом, нічого вже не кажучи про вплив на це питання США, зокрема через їхніх головних європейських союзників на кшталт Польщі), ідея створення оборонного союзу наразі не є реалістичною у втіленні. Принаймні, у коротко- та середньостроковій перспективі. Хоча враховуючи складність європейської внутрішньої кухні та кількість можливих важелів впливу на неохочих акторів, відкидати такий сценарій ми не можемо. Тим більше, що рівень підтримки «європейської армії» на тлі повномасштабної війни в Україні серед громадян ЄС лише зростає [75].

Таким чином, ми можемо спрогнозувати, що подальший розвиток Європейського Союзу як єдиної геополітичної сили може піти за одним з цих трьох сценаріїв. За яким саме – залежить від рівня рішучості самих держав-членів ЄС і готовності зацікавлених сторін (зокрема й функціонерів наддержавних інституцій Євросоюзу) лобіювати потрібні їм варіанти на рівні всього ЄС. Усі ресурси, необхідні для здійснення будь-яких змін, Європа має. Отже, потрібні лише час і політична воля європейських суспільств і еліт.

ВИСНОВКИ

Існує висока вірогідність, що початок повномасштабної війни російської федерації проти України 24 лютого 2022 року ми в майбутньому зможемо вважати початком нової епохи в історії європейського континенту. Початком, зумовлений зокрема й кінцем ілюзій кінця історії і перемоги Заходу в Холодній війні після 1991 року. путін розгорнув війну не лише проти України, а й проти колективного Заходу.

Можна в традиціях Самуеля Гантінгтона назвати цю подію «зіткненням цивілізацій», і саме українське суспільство взяло на себе цей удар і зараз платить страшну ціну за свій цивілізаційний вибір. Однак попри всі очікування російської влади, вона не залишилася сам на сам з агресором. Аналізуючи передумови цього зіткнення, ми виокремили 8 ілюзій росії щодо колективного Заходу, які підштовхували її до повномасштабного вторгнення в Україну. Так, російська влада не вірила, що Захід впровадить проти росії жорсткі санкції іранського масштабу, заморозить «Північний потік-2», матиме достатньо політичної волі, аби розпочати політику активного озброєння України; не вірила, що ЄС зможе трансформуватися в безпекову організацію, яка стане одним з флагманів організованої підтримки озброєння України, неформальний лідер ЄС, Німеччина, зможе радикально змінити свою політику безпеки, а «слабка» команда Байдена зможе об'єднати трансатлантичну спільноту навколо протистояння спільному ворогу; не вірила, що широка західна громадськість зможе об'єднатися та солідаризуватися навколо безпрецедентної підтримки України, і навіть проросійські праві популісти на Заході змінять свою позицію щодо росії. росія повірила власній пропаганді, що Захід перебуває в моральному занепаді. Виявилось, що насправді Кремль не розуміє ані Україну, ані Захід.

Усі наведені прорахунки ґрунтуються на характері російського авторитарного режиму як неопатримоніального (персоналізованого непередставницького) і його попередньому досвіді участі в ініційованих ним же агресивних діях проти сусідніх держав, на які росія свого часу не отримала достатньо жорсткої

відповіді. Однак усі перераховані вище переконання Кремля не справдилися, і держави Заходу, у тому числі і Європейського Союзу, попри певні «але», сьогодні доволі рішуче та впевнено допомагають Україні давати відсіч російській агресії, лише нарощуючи свою підтримку.

Вище російське керівництво могло б уникнути своїх прорахунків, якби замість того, щоб повірити власній пропаганді, здійснило комплексний аналіз того, що взагалі являє собою об'єднана Європа. Проведений нами аналіз показав, що у фундаменті проекту «об'єднаної Європи», політичним втіленням якої є Європейський Союз, лежить спільна ціннісна основа. На європейському просторі існує загальна згода та прийняття по відношенню до неоліберальних цінностей, визначених Лісабонською угодою як «цінності ЄС», що підтверджують регулярні соціологічні дослідження Eurobarometer. Більше того, соціопитування показують, що європейська ідентичність і почуття спільноті у Європі з часом лише посилюються, і за період з 2010 по 2020, попри всі кризові моменти, які сприяли посиленню євроскептицизму та популярності правих популістів, частка мешканців Євросоюзу, які стверджують, що «відчувають себе громадянами ЄС», зросла з 62% до 74%. Спільний ціннісний фундамент зумовив можливість поступово створення та розвитку наднаціональних інститутів і політик, яким національні держави довіряли частину своїх повноважень. Саме тому протягом усього періоду існування Євросоюзу та його організацій-попередниць ми спостерігаємо еволюцію його інституцій, які поступово виводили все ширший перелік питань з національного відання на наднаціональний рівень, попри окремі складнощі на цьому шляху (Франція та Нідерланди часто чинили опір таким процесам). Результатом врешті-решт стало виникнення в 1990-х Спільної зовнішньої та безпекової політики та Спільної політики безпеки та оборони. З тих пір, разом з подальшим посиленням спільних функцій у сферах зовнішньої політики, безпеки та оборони, бере свій початок процес постання Євросоюзу як єдиної геополітичної сили. Тим не менше, процес геополітизації Європи не допоміг європейським елітам побачити в російській

федерації загрозу, щодо якої вони, зокрема лідери західноєвропейських держав, протягом усього періоду існування пострадянського періоду також мали свої «рожеві» ілюзії. За великим рахунком, саме слабка політика Європи щодо росії після її численних агресивних дій проти Молдови, Ічкерії, Грузії, України та Сирії, надії попри все на діалог зі свавільним диктатором з неприховуваними імперськими амбіціями, бажання зберігати економічні зв'язки з росією уможливили повномасштабну війну в Україні. Та попри весь скептицизм щодо здатності європейців діяти рішуче проти спільної загрози, ми бачимо, що існувало ціннісне та попередньо сформоване політичне підґрунтя для тих трансформацій, які спостерігаємо сьогодні, під час наймасштабнішої війни в Європі з часів Другої світової війни.

Саме тому нас цікавить нове бачення об'єднаною Європою світу та своєї ролі в ньому, яке може сформуватися під впливом війни. У цьому новому бачення Європа, що здійснює подальшу інтеграцію своїх членів у сферах зовнішньої політики, безпеки та оборони, може остаточно підняти ці галузі на наднаціональний рівень. Залежно від конфігурації позицій держав-членів ЄС, тобто єдності їхньої політичної волі, що визначається внутрішньою європейською політичною кухнею, ми виокремили три сценарії подальшого розвитку геополітичного проекту «об'єднаної Європи»: збереження відносного статус-кво, цивільна геополітизація та створення оборонного компоненту Євросоюзу. Перший варіант передбачає здійснення лише необхідних змін, яких не уникнути з огляду на критичні вимоги часу – перш за все мова йде про надання Україні трикомпонентної допомоги та, як наслідок, постанови Європи як одного з ключових (разом із США і Великою Британією) союзників України, а також досягнення енергетичної незалежності від імпорту енергоносіїв з росії. За другим сценарієм Євросоюз зможе здійснити довгоочікувану процедурну реформу в ухваленні зовнішньополітичних рішень, замінивши принцип одностайності в цій процедурі принципом кваліфікованої більшості, а також візьметься за масштабну розробку стратегічних концепцій щодо різних регіонів світу та третіх сторін, які

надалі будуть застосовуватися на практиці в ході імплементації СЗБП, що потребувати значно збільшення видатків на зовнішню політику на рівні ЄС. Цей варіант у середньостроковій перспективі дозволить Європі фактично постати як впливовий геополітичний гравець, однак без військового компоненту його можливості будуть обмежені методами «м'якої сили» (дипломатичного, економічного та культурного впливу). Нарешті, згідно третього сценарію, євроінтеграційний проект має включити в себе прямий військовий компонент – Європейський оборонний союз, що передбачає створення спільного штабу ухвалення рішень військового характеру та навіть створення спільного європейського контингенту збройних сил, а також істотне збільшення видатків європейських держав на оборону.

Ми не можемо знати, на якому моменті європейська інтеграція в питаннях зовнішньої політики, безпеки та оборони зупиниться, залишивши все інше в сфері компетенцій національних держав. Набільш реалістичним, попри амбіції окремих європейських політиків щодо створення «європейської армії», виглядає другий сценарій. Попереднє підґрунтя такого варіанту розвитку подій почало виникати ще до повномасштабного вторгнення росії в Україну та особливо інтенсифікувалося після формування в 2019 році Єврокомісії Урсули фон дер Ляєн, яка назвала свою ЄК «геополітичною» і робила багато заяв про намір зробити з Європи «впливового світового гравця», що виглядає схоже на бажання включитися в наддержавні перегони між США та КНР. Видатки на СЗБП та СПБО з року в рік зростають і за останні десять років у відсотковому відношенні зросли більше за всі інші статті витрат Євросоюзу, також останні роки ознаменувалися початком нового розширення ЄС після довготривалої перерви в цьому процесі (у 2020 почалися поговори про вступ Албанії та Північної Македонії до ЄС, а в 2022 кандидатами на вступ можуть стати Україна та Молдова) і розвитком стратегічного бачення Євросоюзом своєю глобальної ролі (наприклад, стратегія по Африці й інтенсифікація контактів між ЄС і державами африканського континенту). Мотивацією Європи у здійсненні зовнішніх зносин

найчастіше виступають фактори тіснішою економічної співпраці, підтримання миру та ладу в третіх країнах, а також поширення і захист цінностей ЄС. Однак справжня інтенсифікація самоосмислення Європи як самостійного геополітичного центру, який має здійснювати єдину та сильну зовнішню політику та просувати свої глобальні інтереси в усьому світі, відбувається зараз – під впливом російської війни проти України, на яку Європа неочікувано для путіна дає впевнену відповідь, хоч і ще не настільки рішучу, як хотілося б багатьом в Україні. Очевидна загроза для безпеки та ціннісної легітимності Європи детермінує процеси з об'єднання європейців проти спільного противника, природнім наслідком якого за логікою євроінтеграції має стати зменшення впливу окремих держав на процес ухвалення та реалізації зовнішньої політики ЄС і передача більшої кількості повноважень на рівень наднаціональних європейських інститутів. Збереження ж того стану речей у Європі, який є зараз, у середньостроковій перспективі з огляду на викладені вище детермінуючі процеси є малоімовірним.

Що стосується сценарію з оборонним компонентом, початок повномасштабної війни показав недосконалість європейської оборонної політики, на яку європейські демократії після 1991 звертали все менше уваги та виділяли все менше бюджет коштів, попри очевидну російську загрозу, яка весь цей час підіймалася. Це та помилка, якої не припустилися США, чий військовий бюджет у понад три з половиною рази вищий за військові бюджети всіх 27 держав-членів ЄС разом узятих (750 млрд доларів проти 208 млрд доларів). Завдяки цьому зараз свою потрібність доводить так звана «американська безпекова прасольська» і європейська оборонна залежність від Сполучених Штатів лише посилюється. Однак у довгостроковій перспективі, за умови інтенсивного нарощування видатків на оборону і своїх збройних сил, Європа, що нарешті прокинулася від ілюзій про «ліберальний світопорядок», може сприяти зменшенню цієї залежності та реальному постання в якості самостійного військового суб'єкта.

Отже, ми маємо справу з уже тривалим процесом геополітизації ЄС, який, проте, до початку повномасштабної фази війни в Україні мав дуже повільний темп і багато недоліків, що й уможливили ескалацію конфлікту. Однак на основі тих тенденцій, які спостерігаються сьогодні, ми можемо стверджувати, що ця фаза стала детермінантом інтенсифікації цього процесу, оскільки наклалася на європейське ціннісне підґрунтя, актуалізувала подальший розвиток спільної зовнішньої, безпекової та оборонної політики, а також звільнила Європу від обтяжливих ілюзій щодо росії. Війна вивільнила для європейських держав ті можливості, яких вони раніше не мали або не помічали, адже саме під її впливом у європейських суспільствах і середовищі європейських еліт потреба в тих рішеннях, які зроблять ЄС більш об'єднаним і сильним актором на міжнародній арені. Таким чином, попри ту величезну ціну, яку за це доводиться платити українцям, а також невизначеність щодо того, яким з наведених нами трьох сценаріїв будуть рухатися євроінтеграційні процеси в найближчі роки, динаміка змін у Європі обнадійлива та позитивна як для європейських прихильників тіснішої наднаціональної інтеграції, так і для України, що впевнено рухається до свого об'єднання з європейською родиною.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Ананьєва О. Як фінансується військова машина росії [Електронний ресурс] / Оксана Ананьєва, Олександра Хмарна // Екодія. – Режим доступу: <https://ecoaction.org.ua/finans-vijsk-rosii.html>. – Назва з екрана.
2. Белобров Д. Місце зустрічі – база Рамштайн. Як колективний Захід сформував коаліцію на підтримку України [Електронний ресурс] / Дмитро Белобров, Юрій Смірнов // LIGA. – Режим доступу: <https://www.liga.net/ua/politics/articles/mesto-vstrechi-baza-ramshtayn-kak-kollektivnyy-zapad-sozdal-koalitsiyu-v-podderjku-ukrainy>. – Назва з екрана.
3. Більшість німців підтримують відмову від російських енергоресурсів та надання зброї Україні [Електронний ресурс] // Новинарня. – Режим доступу: <https://novynarnia.com/2022/03/11/bilshist-nimcziv-pidtrymuyut-vidmovu-vid-rosijskyh-energoresursiv-ta-nadannya-zbroyi-ukrayiny/>. – Назва з екрана.
4. Бушуєв М. Буде гірше, але як саме? Що точно чекає на економіку Росії [Електронний ресурс] / Михайло Бушуєв // Deutsche Welle. – Режим доступу: <https://www.dw.com/uk/bude-hirshe-ale-iak-same-shcho-tochno-chekaie-na-ekonomiku-rosii-a-62014864/a-62014864>. – Назва з екрана.
5. Ваннек Л. Фон дер Лаєн: «Я завжди була європейкою, ще до того, як дізналася, що я німкеня» [Електронний ресурс] / Людмила Ваннек // Радіо Свобода. – Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/30058821.html>. – Назва з екрана.
6. Водяний А. Російський бізнесмен заявив, що його змусили продати банк "за копійки" через критику війни [Електронний ресурс] / Андрій Водяний // LIGA. – Режим доступу: <https://finance.liga.net/ua/bank/novosti/rossiyskiy-biznesmen-zayavil-chto-ego-zastavili-prodat-bank-za-kopeyki-iz-za-kritiki-voyny>. – Назва з екрана.

7. Габедава Т. 100 днів, що перевершили роки інших воєн. Десять цифр, які розкривають наслідки перших місяців російського вторгнення в Україну [Електронний ресурс] / Тетяна Габедава // Новое Время. – Режим доступу: <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/100-dniv-viyni-u-10-cifrah-zbitki-ukrajini-vtrati-rosiji-okupovani-teritoriji-novini-ukrajini-50247112.html>. – Назва з екрана.
8. Глава МЗС Італії залишив свою партію, яка не хотіла підтримувати Україну [Електронний ресурс] // Українська правда. – Режим доступу: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/06/21/7353921/>. – Назва з екрана.
9. Гомза І. Мультисекторальна класифікація авторитарних режимів / Іван Гомза // Наукові записки. – 2014. – Т. 160. – С. 10–17.
10. Гордійчук Д. Економіка Росії в першому кварталі сповільнилася більше, ніж очікувалося [Електронний ресурс] / Дана Гордійчук // Економічна правда. – Режим доступу: <https://www.epravda.com.ua/news/2022/05/19/687216/>. – Назва з екрана.
11. Громадяни Німеччини, Нідерландів та Франції підтримують статус кандидата для України – опитування [Електронний ресурс] // Європейська правда. – Режим доступу: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/06/15/7141329/>. – Назва з екрана.
12. Допомога ЄС Україні [Електронний ресурс] // European Commission. – Режим доступу: https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/stronger-europe-world/eu-solidarity-ukraine/eu-assistance-ukraine_uk. – Назва з екрана.
13. Друг не на словах: як Марін Ле Пен відмовилася від Путіна, але продовжує йому допомагати [Електронний ресурс] // Європейська правда. – Режим доступу: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2022/04/19/7138016/>. – Назва з екрана.

- 14.Європейський оборонний союз: навіщо ЄС знову говорить про спільну армію [Електронний ресурс] // Європейська правда. – Режим доступу: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2017/02/27/7062233/>. – Назва з екрана.
- 15.ЄС виділить 500 млн євро, щоб упоратися з гуманітарними наслідками війни РФ проти України - фон дер Ляєн [Електронний ресурс] // Інтерфакс-Україна. – Режим доступу: <https://ua.interfax.com.ua/news/general/804688.html>. – Назва з екрана.
- 16.ЄС виділяє Україні 9 млрд євро макрофінансової підтримки [Електронний ресурс] // Європейська правда. – Режим доступу: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/05/31/7140322/>. – Назва з екрана.
- 17.ЄС уперше в історії профінансує летальну зброю для третьої країни – для України [Електронний ресурс] // Інтерфакс-Україна. – Режим доступу: <https://interfax.com.ua/news/general/803458.html>. – Назва з екрана.
- 18.Країни ЄС мають об'єднати зусилля у вирішенні оборонних завдань [Електронний ресурс] // Інтерфакс-Україна. – Режим доступу: <https://ua.interfax.com.ua/news/political/627196.html>. – Назва з екрана.
- 19.Ліскович М. Від Javelin до ПЗРК: що отримала і не отримала Україна за понад 100 днів війни й скільки нам треба [Електронний ресурс] / Мирослав Ліскович // Укрінформ. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3502580-vid-javelin-do-pzrk-so-otrimala-i-ne-otrimala-ukraina-za-ponad-100-dniv-vijni-j-skilki-nam-treba.html>. – Назва з екрана.
- 20.Макрон: Європі потрібна своя армія для захисту від РФ і США [Електронний ресурс] // Європейська правда. – Режим доступу: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2018/11/6/7089040/>. – Назва з екрана.

- 21.Міністр економіки Німеччини розкритикував Орбана за шантаж щодо нафтового ембарго [Електронний ресурс] // 24 Канал. – Режим доступу: https://economy.24tv.ua/ministr-ekonomiki-nimechchini-rozkritikuvav-orbana-za-shantazh_n1992405. – Назва з екрана.
- 22.Мюнхен-2007: 15 років тому Путін почав світовий біполярний розлад [Електронний ресурс] // Укрінформ. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3401293-munhen2007-15-rokiv-tomu-putin-pocav-svitovij-bipolarnij-rozlad.html>. – Назва з екрана.
- 23.Німецький Бундестаг схвалив надання Україні важкого озброєння [Електронний ресурс] // Укрінформ. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3469587-nimeckij-bundestag-shvaliv-nadanna-ukraini-vazkogo-ozbroenna.html>. – Назва з екрана.
- 24.Німеччина збільшила імпорт з росії з початку року на 60% - посол Мельник [Електронний ресурс] // Укрінформ. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3504724-nimeccina-zbilsila-import-z-rosii-z-pocatku-roku-na-60-posol-melnik.html>. – Назва з екрана.
- 25.Обама наклав вето на військову допомогу Україні [Електронний ресурс] // Укрінформ. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/1902095-obama-naklav-veto-na-zakonoproekt-pro-viyskovu-dopomogu-ukrajini.html>. – Назва з екрана.
- 26.Орлова В. Вперше в історії ЄС профінансує закупівлю зброї для країни, на яку напали [Електронний ресурс] / Віолетта Орлова // УНІАН. – Режим доступу: <https://www.unian.ua/politics/vpershe-v-istoriji-yes-profinansuye-zakupivlyu-zbroji-dlya-krajini-na-yaku-napali-novini-ukrajina-11721178.html>. – Назва з екрана.
- 27.Орлова В. РосЗМІ заздалегідь написали статтю про перемогу над Україною: думали завоювати за два дні [Електронний ресурс] / Віолетта Орлова // УНІАН. – Режим доступу: <https://www.unian.ua/war/roszmi->

zazdalegid-napisali-stattyu-pro-peremogu-nad-ukrajinoju-dumali-zavoyuvati-za-dva-dni-novini-vtorgnennya-rosiji-v-ukrajinu-11721490.html. – Назва з екрана.

28.Офіційно: ЄС затвердив шостий пакет санкцій проти РФ [Електронний ресурс] // Українська правда. – Режим доступу: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/06/3/7350277/>. – Назва з екрана.

29.Петренко А. Ціна європейської газової залежності [Електронний ресурс] / Артем Петренко // Економічна правда. – Режим доступу: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/05/16/687099/>. – Назва з екрана.

30.Ромашенко С. У німецькій партії АдН триває конфлікт через ставлення до Росії | DW | 31.03.2022 [Електронний ресурс] / Сергій Ромашенко, Роман Губа // Deutsche Welle. – Режим доступу: <https://www.dw.com/uk/unimetskii-partii-adn-tryvaie-konflikt-cherez-stavlennia-do-rosii/a-61318451>. – Назва з екрана.

31.Росія втрачатиме надприбутки лише при застосуванні повного енергетичного ембарго, - експерти - Оператор ГТС України [Електронний ресурс] // Оператор ГТС України. – Режим доступу: <https://tsoua.com/news/rosiya-vtrachatyme-nadprybutky-lyshe-pry-zastosuvanni-povnogo-energetychnogo-embargo-eksperty/>. – Назва з екрана.

32.Статья Владимира Путина «Об историческом единстве русских и украинцев» [Електронний ресурс] // Президент России. – Режим доступу: <http://kremlin.ru/events/president/news/66181>. – Назва з екрана.

33.Телебачення Торонто. "Активна фаза війни триватиме ще 2-3 тижні. Далі перегрупування", військовий експерт Микола Белєсков [Електронний ресурс], 2022 / Телебачення Торонто // YouTube. – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=7krI-gNn4nw>. – Назва з екрана.

34.Ткачук Б. Глава МЗС Австрії виступає проти вступу України у ЄС. В українському МЗС відповіли | Громадське телебачення [Електронний

ресурс] / Борис Ткачук // Громадське телебачення. – Режим доступу: <https://hromadske.ua/posts/glava-mzs-avstriyi-vistupaye-proti-vstupu-ukrayini-u-yes>. – Назва з екрана.

35. УКРАЇНА ОТРИМАЛА СТАТУС КАНДИДАТА НА ВСТУП В ЄС [Електронний ресурс] // Українська правда. – Режим доступу: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/06/23/7354307/>. – Назва з екрана.

36. У німецьких ультраправих стався розкол через війну в Україні [Електронний ресурс] // Європейська правда. – Режим доступу: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/06/20/7141595/>. – Назва з екрана.

37. Фінляндія й Швеція офіційно подали заявки на вступ до НАТО [Електронний ресурс] // Укрінформ. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3485926-finlandia-j-svecia-oficijno-podali-zaavki-na-vstup-do-nato.html>. – Назва з екрана.

38. Четверте загальнонаціональне опитування українців в умовах війни (12-13 березня 2022) [Електронний ресурс] // Соціологічна група Рейтинг. – Режим доступу: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/chetvertyi_obschenacionalny_u_opros_ukraincev_v_usloviyah_voyny_12-13_marta_2022_goda.html. – Назва з екрана.

39. Як Євросоюз допомагає Україні на тлі вторгнення Путіна [Електронний ресурс] // Європейська правда. – Режим доступу: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/06/13/7141137/>. – Назва з екрана.

40. Японія вперше в історії надасть Україні військову допомогу [Електронний ресурс] // Mind.ua. – Режим доступу: <https://mind.ua/news/20237310-yaponiya-vpershe-v-istoriyi-nadast-ukrayini-vijskovu-dopomogu>. – Назва з екрана.

41. Africa-EU Partnership [Electronic resource] // European Commission. – Mode of access: https://ec.europa.eu/international-partnerships/africa-eu-partnership_en. – Title from screen.
42. Agreement on partnership and cooperation establishing a partnership between the European Communities and their Member States, of one part, and the Russian Federation, of the other part. – [S. l.] : European Union, 1997. – 44 p.
43. A new EU-Africa Strategy – A partnership for sustainable and inclusive development. – [S. l.] : European Union, 2021. – 2 p.
44. Barnes J. Exclusive: France and Germany evaded arms embargo to sell weapons to Russia [Electronic resource] / Joe Barnes, Justin Huggler, Dominic Penna // The Telegraph. – Mode of access: <https://www.telegraph.co.uk/world-news/2022/04/22/exclusive-france-germany-evaded-arms-embargo-sell-weapons-russia/>. – Title from screen.
45. Barnett N. Russia's Hybrid War Against the UK: Time to Fight Back Against the Kremlin [Electronic resource] / Neil Barnett, Helena Ivanov // Henry Jackson Society. – Mode of access: <https://henryjacksonsociety.org/publications/russias-hybrid-war-against-the-uk/>. – Title from screen.
46. Bindi F. M. The foreign policy of the European Union: Assessing Europe's role in the world / Federiga M. Bindi. – Washington, D.C : Brookings Institution Press, 2010. – 367 p.
47. Cadier D. The Geopoliticisation of the EU's Eastern Partnership [Electronic resource] / David Cadier // Geopolitics. – 2018. – Vol. 24, no. 1. – P. 71–99. – Mode of access: <https://doi.org/10.1080/14650045.2018.1477754> (date of access: 24.06.2022). – Title from screen.
48. Definitive Adoption (EU, Euratom) 2022/182 of the European Union's general budget for the financial year 2022. – Brussels : Official Journal of the European Union, 2022. – 39 p.
49. Definitive adoption of the European Union's general budget for the financial year 2014. – Brussels : Official Journal of the European Union, 2022. – 116 p.

50. Dickinson P. What would EU candidate status mean for Ukraine? [Electronic resource] / Peter Dickinson // Atlantic Council. – Mode of access: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/what-would-eu-candidate-status-mean-for-ukraine/>. – Title from screen.
51. EU missions worldwide [Electronic resource] // EUAM Ukraine. – Mode of access: <https://www.euam-ukraine.eu/our-mission/eu-missions-worldwide/>. – Title from screen.
52. European citizenship. – [S. l.] : European Union, 2021. – 83 p.
53. European Parliament Eurobarometer. – [S. l.] : European Union, 2021. – 44 p.
54. European Union Trade | WITS Data [Electronic resource] // World Integrated Trade Solution. – Mode of access: <https://wits.worldbank.org/CountrySnapshot/en/EUN>. – Title from screen.
55. EU's response to the war in Ukraine. – [S. l.] : European Union, 2022. – 19 p.
56. Fagan M. NATO Seen Favorably Across Member States [Electronic resource] / Moira Fagan, Jacob Poushter // Pew Research Center's Global Attitudes Project. – Mode of access: <https://www.pewresearch.org/global/2020/02/09/nato-seen-favorably-across-member-states/>. – Title from screen.
57. Fraser C. An Introduction to European Foreign Policy / Cameron Fraser. – [S. l.] : Routledge, 2007. – 255 p.
58. Fukuyama F. The end of history and the last man / Francis Fukuyama. – London : Hamish Hamilton, 1992. – 418 p.
59. GDP (current US\$) - Russian Federation | Data [Electronic resource] // World Bank Open Data | Data. – Mode of access: https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=R_U. – Title from screen.
60. Gorodnichenko Y. Open Letter to Noam Chomsky (and other like-minded intellectuals) on the Russia-Ukraine war [Electronic resource] / Yuriy Gorodnichenko // The Berkeley Blog. – Mode of access: <https://blogs.berkeley.edu/2022/05/19/open-letter-to-noam-chomsky->

and-other-like-minded-intellectuals-on-the-russia-ukraine-war/. – Title from screen.

61.Howorth J. The Security and Defence Policy in the European Union / Jolyon Howorth. – [S. l.] : Palgrave Macmillan, 2007. – 336 p.

62.International Attitudes Toward the U.S., NATO and Russia in a Time of Crisis [Electronic resource] / Richard Wike [et al.] // Pew Research Center's Global Attitudes Project. – Mode of access: <https://www.pewresearch.org/global/2022/06/22/international-attitudes-toward-the-u-s-nato-and-russia-in-a-time-of-crisis/>. – Title from screen.

63.Johns M. Return of the Cold War: Ukraine, the West and Russia / Michael Johns, J. L. Black. – [S. l.] : Taylor & Francis Group, 2017. – 312 p.

64.Kirby J. Are sanctions against Russia working? [Electronic resource] / Jen Kirby // Vox. – Mode of access: <https://www.vox.com/23049187/russia-sanctions-ukraine-ruble>. – Title from screen.

65.Kuzio T. Crisis in Russian Studies? Nationalism (Imperialism), Racism and War / Taras Kuzio. – Bristol : E-International Relations, 2020. – 196 p.

66.Kyle K. Suez: Britain's end of empire in the Middle East / Keith Kyle. – London : I.B. Tauris, 2003. – 684 p.

67.Marsh S. Germany freezes Nord Stream 2 gas project as Ukraine crisis deepens [Electronic resource] / Sarah Marsh, Madeline Chambers // Reuters. – Mode of access: <https://www.reuters.com/business/energy/germanys-scholz-halts-nord-stream-2-certification-2022-02-22/>. – Title from screen.

68.Military Spending by Country 2022 [Electronic resource] // 2022 World Population by Country. – Mode of access: <https://worldpopulationreview.com/country-rankings/military-spending-by-country>. – Title from screen.

69.Nord Stream 2 планирует подать заявление на банкротство – СМИ [Электронный ресурс] // Москва 24. – Режим

доступу: <https://www.m24.ru/amp/news/ehkonomika/24032022/444204>. –

Назва з екрана.

70. Orenstein M. A. Trojan Horses in EU Foreign Policy [Electronic resource] / Mitchell A. Orenstein, R. Daniel Kelemen // JCMS: Journal of Common Market Studies. – 2016. – Vol. 55, no. 1. – P. 87–102. – Mode of access: <https://doi.org/10.1111/jcms.12441> (date of access: 24.06.2022). – Title from screen.
71. Sagramoso D. Russian Imperialism Revisited: From Disengagement to Hegemony / Domitilla Sagramoso. – [S. l.] : Taylor & Francis Group, 2020. – 368 p.
72. Schuman declaration May 1950 [Electronic resource] // European Union. – Mode of access: https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/history-eu/1945-59/schuman-declaration-may-1950_en. – Title from screen.
73. Siddi M. European Identities and Foreign Policy Discourses on Russia: From the Ukraine to the Syrian Crisis / Marco Siddi. – [S. l.] : Taylor & Francis Group, 2020. – 160 p.
74. Skigin P. Putin's Russia as a Neopatrimonial Regime / Pavel Skigin // The Ideology and Politics Journal. – 2017. – Vol. 2, no. 8. – P. 9–33.
75. Smith M. Support for EU army grows across Europe following Russian invasion of Ukraine | YouGov [Electronic resource] / Matthew Smith // YouGov | What the world thinks. – Mode of access: <https://yougov.co.uk/topics/international/articles-reports/2022/05/05/support-eu-army-grows-across-europe-following-russ>. – Title from screen.
76. Switzerland backs full EU sanctions against Russia [Electronic resource] // Swiss Info. – Mode of access: https://www.swissinfo.ch/eng/switzerland-imposes-full-eu-sanctions-against-russia/47388280?utm_campaign=teaser-in-channel&utm_content=o&utm_medium=display&utm_source=swissinfoch. – Title from screen.

77. The War in Ukraine Is Not Complicated: A Response to the NYT Editorial Board - Razom [Electronic resource] // Razom. – Mode of access: <https://www.razomforukraine.org/the-war-in-ukraine-is-not-complicated-a-response-to-the-nyt-editorial-board/>. – Title from screen.
78. Ukraine: Commission presents plans for the Union's immediate response to address Ukraine's financing gap and the longer-term reconstruction [Electronic resource] // European Commission. – Mode of access: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_22_3121. – Title from screen.
79. Values and Identities of EU citizens. – [S. l.] : European Union, 2021. – 191 p.
80. Von der Leyen U. A Union that strives for more. My agenda for Europe: political guidelines for the next European Commission 2019-2020 / Ursula Von der Leyen. – Brussels : Directorate-General for Communication (European Commission), 2019. – 24 p.
81. Von Soest C. What Neopatrimonialism Is – Six Questions to the Concept / Christian Von Soest. Hamburg, 23 August 2010 – Berlin, 2010. – P. 1–22.
82. Voting calculator [Electronic resource] // European Council. – Mode of access: <https://www.consilium.europa.eu/en/council-eu/voting-system/voting-calculator/>. – Title from screen.

АНОТАЦІЯ

Бакалаврської роботи

Тема _____ Зміна європейської геостратегічної парадигми і роль війни в Україні в цьому процесі _____

Студент _____ Марциновський Максим Анатолійович _____

Рік навчання, факультет _____ ФСНСТ, політологія-4 _____

Науковий керівник _____ Доктор наук Тарас Кузьо _____

Захищена “ ____ ” _____ 200_ р. (*дата не проставляється*)

Короткий зміст роботи _____ У роботі проаналізовано вплив повномасштабної війни російської федерації проти України на подальший розвиток геополітичного проекту «об'єднаної Європи», представленого Європейським Союзом. Було розглянуто історичний шлях і фундаментальні чинники, що зумовили розвиток проекту «об'єднаної Європи» у такому вигляді, у якому він існує зараз. Ми детально проаналізували роль росії в цьому розвитку в минулому та її нинішній вплив на нього. Завдяки цьому ми виокремили ключові чинники самоосмислення та самопозиціонування Європи як єдиного геополітичного актора та на основі потенційної комбінації поєднання цих чинників сформували три можливі сценарії подальшого розвитку проекту «єдиної Європи». Зроблено висновок, що цей процес піде за одним з таких сценаріїв: збереження відносного статус-кво, цивільна геополітизація або створення оборонного компоненту Євросоюзу. У роботі використано Договори ЄС, дані соціологічних опитувань Eurobarometer (2002-2021), наукові та публіцистичні матеріали зі сфер європейських, радянських і східноєвропейських студій, а також статті авторитетних засобів масової інформації, що засвідчують події та цитати, наведені й проаналізовані в рамках роботи _____